

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Bakró-Nagy Marianne—Nagy Zoltán: Szubjektív pályaképek: Fancsaly Éva (1958–2022)....	3
Maticsák Sándor—Szeverényi Sándor: A hazai finnugrisztika jelenlegi oktatóhelyei, az oktatás helyzete.....	6
Pusztay János: Anyanyelv és demográfia - A megmaradás esélyei -.....	15
Kubitsch Rebeka: Evidencialitás az udmurt nyelvben.....	20
Csúcs Sándor: Uráli őstörténet – újabb elméletek.....	26
Rideg Béla: Új irány az észti nyelvű oktatásban és mai tendenciák az észtszaxi névadásban.....	30
Romanova Marina: Beszámoló az ez évi IFUSCO-ról.....	32
FF: Két konferenciakötet.....	33
Csúcs Sándor: Nagyköveti visszaemlékezés.....	41

A címlapon Fancsaly Éva, Bakró-Nagy Marianne és Honti László 1985-ben a sziktivkari
Finnugor Kongresszuson

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.huKiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közre-
működésévelA társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíja-
soknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevitel,
nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXVIII. évfolyam, 2. szám

2023. június

Kedves Olvasóink!

Örömmel újságolom el, hogy a Magyar Nyelvtudományi Társaság március 24-én tartott közgyűlésén két tagtársunkat is kitüntette: Maticsák Sándor debreceni egyetemi tanár Zsirai-díjat kapott, Gulyás Zoltánt pedig Fokos-díjban részesítették. Mindkettőjüknek szívből gratulálunk és további sikeres kutatómunkát kívánunk.

A tavaszi finnugor vonatkozású események közül megemlítendő még Szeverényi Sándor és Németh Endre március 28-i őstörténeti tárgyú előadása a Nyelvtudományi Kutatóközpontban. Erről szóló beszámolóinkat mostani számunkban olvashatják Uráli őstörténet – újabb elméletek címmel.

Május 2-án sikerrel védte meg MTA doktori értekezését Nagy Zoltán pécsi egyetemi tanár *Egy folyó több élete*. Hantik és oroszok a nyugat-szibériai Vaszjugán folyó mentén címmel. Az értekezés az MTA honlapjáról letölthető. Következő számunkban visszatérünk ennek a fontos műnek részletes ismertetésére.

A finnországi Turkuban május 15. és 19. között rendezték meg immár 38. alkalommal a finnugor szakos diákok és doktoranduszok nemzetközi konferenciáját (angol rövidítése IFUSCO). Magyarországról hatan utaztak Turkuba és tartottak előadást. Utazásukat a Reguly Társaság támogatta. Itt Romanova Marina szegedi doktorandusz beszámolóját közöljük.

Június 2-án és 3-án Szegeden rendezték meg az idei Finnugor Szemináriumot, a hazai finnugristák szokásos évi találkozóját, amelyre az energiaválság miatt a szokásos január eleji időpont helyett most a nyár elején került sor. Ezen az eseményen hangozott el Maticsák Sándor és Szeverényi Sándor előadása a hazai finnugrisztikai oktatás helyzetéről, illetve Pusztay Jánosé a legújabb oroszországi népszámlálás finnugor vonatkozású adatairól. Mindkét előadás írott szövege olvasható mostani számunkban. A Szeminárium többi eseményének ismertetésére következő számunkban kerül sor.

Felhívom még figyelmüket könyvismertetéseinkre. Ezek egyike a 2019-es érdi Reguly-konferencia, illetve a 2020-ban on-line formában megrendezett őstörténeti konferencia (*Párhuzamos történetek*) nyomtatott anyagát mutatja be. A másik Pertti Torstila finn diplomata, 1992 és 1996 között budapesti nagykövet emlékiratait.

Továbbra is várjuk a híreket, beszámolókat, könyvismertetéseket, műfordításokat nemcsak a finnugristáktól, hanem a finn- és észtbarátoktól is, különösen a fiataloktól.

Csúcs Sándor

Szubjektív pályaképek: Fancsaly Éva (1958–2022)

Talán azért kezdek én (B.-N. M.), mert több, mint negyven éve ismertem. S bár egymás közvetlen közelségében, az MTA Nyelvtudományi Intézetében csak négy vagy öt esztendő telt el, azután még egy kicsi időt együtt Pécsen, a közelség – átítelve mindenféle földrajzi messzeségeken – megmaradt mindvégig. Az a barát volt, akivel ha hónapokig, olykor tán fél évekig nem érintkeztünk, beszélgetéseinket úgy folytattuk tovább, mintha soha nem szakítottuk volna meg. Nagy ajándék.

Éva három szakos bölcsészként az ELTE-n szerezte meg diplomáját 1978-ban könyvtár, magyar és finnugor szakon, s bölcsészdoktori címét is ugyanott, amit az ELTE 1997-ben PhD fokozatnak ismert el. Tanulmányai végeztével két évig már az Intézetben továbbképzési ösztöndíjas lett, amit négy évnyi tudományos segédmunkatársi időszak követett, természetesen a Finnugor Osztályon. Ez a hat esztendő nemcsak az intézeti, hanem a hazai finnugristákkal is oly szoros kapcsolatot eredményezett, hogy bár később pályáját főként az oktatásnak szentelete, soha nem szűnt meg kollégának lenni. Tanítani Pécsen kezdett 1984-ben a JPTE Tanárképző Karának Uralisztikai Szemináriumában adjunktusként, amit nem sokkal később, az előbbivel szinte párhuzamosan bécsi tanári életszakasz követett: 1991-ben a Bécsi Egyetemen a magyar nyelv lektora lett, míg Pécsen, már ugyancsak az egyetemen, a Finnugor Tanszéken oktatott, 1998-tól docensként. A bécsi években megszerzett hungarológiai tapasztalatokat később is kamatoztatta, amikor hat éven keresztül, 2007-től az eszéki Strossmayer Egyetemen tanított nyelvészetet. Éva hűséges ember volt, a pécsi egyetemhez is mindvégig hű maradt, a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének Nyelvtudományi Tanszékéről 2018-ban vonult nyugdíjba.

Ha röviden kellene megjelölnöm, nyelvészként mely területek, illetve megközelítések jellemezték munkáit, mindenképp a nyelvtörténetet és a szamojédológiát nevezném meg. A nyelvtörténet iránti kíváncsisága nem csupán a szűkebb értelemben vett nyelvészeti elemzéseire volt jellemző, hiszen nemcsak ezekben próbálta kimutatni, hogy mi és hogyan változik, hanem az anyanyelvi nevelésről, nyelvtanításról szóló dolgozataiban is rendre visszatért a történeti aspektus oktatásának fontossága. S tudjuk, hogy nagy tapasztalatú tanárként is mekkora szerepet játszott esetében a nyelvtörténet, nem szólván arról, hogy a magyar mint idegen nyelv tanítása is újabb dolgozatokat eredményezett, mert nehéz olyan finnugristát elképzelni, akit a szociolingvisztikai összefüggések akár általában is érintetlenül hagynak, Éva esetében ez a határon túli magyarok kutatásával

egészült ki a későbbiekben, amikor néhány éven keresztül bekapcsolódott a horvátországi magyar nyelv vizsgálatába.

A Nyelvtudományi Intézetben eltöltött idő nyilvánvalóan ahhoz is hozzájárult, hogy a nyelvhasználat módszertanát ne csak saját kutatásai során kövesse következetesen, de kérlelhetetlenül és szigorúan kérje számon később is a nyelv-rokonságról vagy nyelvhasználatról írt dolgozataiban. Szamojédológusként pedig, főként a nyenyec tekintetében a szegedi–budapesti elődök útjára lépett, s habár e névsor nem túl hosszú, annál jelesebb neveket tartalmaz. Az övét is.

Nyelvészeti vizsgálatainak volt egy meghatározó vonása: Éva elképesztően pontos filológus volt. Nem nyugodott, amíg egy fontosnak gondolt adatot, részletet elő nem bányászott, nem ellenőrzött újra és újra. (Az ugyancsak szamojédológus Györke József munkásságáról – tegyük hozzá, az elődök s tanárai iránti tiszteletéről nem egy munkája tanúskodik – Hajdú Péter után talán ő tudta a legtöbbet, olyannyira, hogy egy sor adatért nagy Györke-tanulmányában Hajdú neki is köszönetet mondott.) E belső indíttatás nélkül az Uráli Etimológiai Szótár mutatójának, mely Dobó Attilával közösen jegyzett munkája, de amelynek ő volt a szellemi motorja, tán neki sem veselkedett volna. A „veselkedés” szó nem túlzás: aki még nem csinált ilyesmit, nem értheti kicsoda éberséget és kitartást igénylő munka. A mutató készítésének módja, menete egész kutató tevékenységét jellemezte. Mindenek előtt kiterjedt mutató-előtanulmányokba kezdett, majd rendszerezési módokat gondolt ki, azokat kipróbálta, ellenőrizte, megbeszélte, kérdezett, vitatkozott, érvelt, mérgelődött, felnevetett és ült a szigorú elvek szerint csoportosított, gyöngybetűivel teleírt cédulahalmok között, amelyekhez ember hozzá nem érhetett. Akadémiai Díj járt érte 1993-ban. A rendszerezésre való képesség nagy ajándék a nyelvész számára, s Éva e képessége általában is jellemző volt munkáira, képző-tanulmányaira, hangtörténeti vizsgálataira: kategorizált, szisztematizált és még statisztikát is készített. Nem szólva szerkesztői munkásságáról, hiszen a kötetek, amelyeket akár egyedül, akár társakkal állított össze ugyanerről a filológusi vénáról tanúskodnak.

Ha most mindezt hallanád, azt mondanád a rád jellemző határozott intonációval: akkor most itt hagyd abba, Bakrókám...! Jó, válaszolnám. De azért van még valami. Amikor a 70-es években betoppantál az Intézetbe, a Finnugor osztályon már volt egy Éva, mindannyiunknál idősebb kolléganőnk. Valahogyan meg kellett különböztetnünk titeket, ezért eleinte te lettél a kis Éva, majd rövidebben, számomra legalább, „a Kicsi”. Soha nem szólítottalak másként. Szóval csak azt akartam még mondani, Kicsi, hogy köszönöm, hogy voltál nekünk, köszönöm, hogy a barátod lehettem.

* * *

Talán vitathatatlan, hogy Fancsaly Éva számára a tudományos munkánál is fontosabb volt a tanítás, az egyetemi munkája. A kolléga és egyben barát után hadd szóljak a magam nevében, tanítványként és egyben barátként is (NZ), és hadd rajzoljam meg a pedagógus Fancsaly Éva portréját.

Éva kérlelhetetlen volt. A szó legnemesebb értelmében.

Kérlelhetetlen volt például tanárként. Ő volt az egyetlen tanárom, aki valaha megbuktatott az egyetemen. Nem volt oly nagy a bűnöm, gondoltam, hiszen csak egy nagyságrendet tévedtem abban, hogy a lappok hány ezren élnek valahol fent északon. Olyan idegen volt a nép is, a táj is, nem mindegy, hogy hány ezren vannak? Ezen dohogtam magamban, de mire hazaértem, addigra a döbbenet volt az erősebb: ja, hogy ezt a tantárgyat, és magát az egyetemet is komolyan lehet, sőt kell venni? Biztosan állíthatom, hogy ha Éva akkor nem buktat meg, és nem hiteti el velem, hogy ez fontos, bizonyára soha nem jutottam volna el Szibériába, és nem váltam volna a hantik kultúrájának kutatójává.

Mert Éva mindig, minden körülmények között komolyan vette azt, amit csinált, és ugyanezt a komolyságot várta el tőlünk is. Emiatt sok diák talán tartott tőle, de meggyőződésem szerint nem akadna, aki nem becsülte őt. Mert elvárásai nemcsak a diákok felé voltak, hanem maga felé is.

Mindenben a diákok érdekeit tekintette: a lehető legérthetőbben, legérdekesebben leadni nekik a tananyagot; segíteni őket munkájukban, vizsgájukban, nehéz helyzetükben, közvetve vagy közvetlenül. Nem a hallgatót, elsősorban az embert látta bennük. Mérhetetlen szociális érzéke volt, azt a problémát is magára vette, amit más elegánsan lerázott a válláról. Minden diák számíthatott rá.

És szerencsére Éva kérlelhetetlen volt barátként is. Ha szükség volt rá, bátran lehetett rá támaszkodni. Megtett mindent, ami elvárható; sőt olyat is, ami nem az. Csodáltam, ahogy minden rejtett segélykérést megértett, és tán morogva, korholva, de mindig azt tette, amivel valóban segített. Eközben nem, vagy csak alig figyelt a saját érdekeire. Önzetlenségéért cserébe pedig semmit nem várt: a barátsága nem attól függött, hogy mennyire ápoljuk azt, a barátsága sziklaként létezett.

Éva őszinte volt.

Sosem kertet, sosem udvariaskodott. Mindig tükröt tartott elének, amire szükségünk volt, ám amivel nem volt mindig jó szembenézni. Nem tudott nem szóvá tenni egy hibát sem, amit észrevett; és mindig, minden körülmények között elmondta a véleményét, nem törődve azzal, hogy milyen hatást vált ki. Nem tudott elnézni semmit, ugyanakkor mindent meg tudott bocsátani. És ebben nincs ellentmondás. Kérlelhetetlen intellektusa nem, ám végtelen szeretete és empátiája mindent meg tudott érteni. Vagyis mindenkit úgy szeretett, amilyen. Sokszor akár annak ellenére is.

De őszinte volt magával, magáról is. Nem rejtőzött, nyugodtan és szokatlan nyíltsággal beszélt magáról, nem rejtette feltárni akár a gyengeségeit sem. Nem

árult zsákbamacskát. És ettől tűnt mindig hihetetlenül erősnek. És ez volt az, ami akaratlanul is őszintévé tette azt is, aki vele beszélgetett.

Éva autonóm volt.

A véleménye nem függött érdekektől, csak értékektől. Nem fogadta el a hierarchiát, de nem is támadta azt: egyszerűen csak nem volt fontos neki, nem befolyásolta a döntéseiben. Mindezt a világ legegyszerűbb módján, minden hivatkozás nélkül. Úgy lázadt, ha kellett, ahogy segített: visszafogottan, de nyíltan; megkérdőjelezhetetlenül és feltételek nélkül.

Éva érdes volt.

Nem könnyen hajlott, érdességét tüskék védték, de szeretet és jóindulat áradt belőle. Kedvességét tanulni kellett, de megérte. Talán nem volt könnyű megszeretni, de ha megismertük, lehetetlen volt nem szeretni. És ebben aztán soha többé nem lehetett csalódnai.

Éva halálával a világ nagyon sokat veszített, és rengeteget veszítettem én magam is. Arkhimedesz mondta, hogy adjatok nekem egy biztos pontot, és kifordítom sarkából a világot. Éva biztos pont volt, akire támaszkodva kimozdítani, de még inkább építeni lehetett a világot.

Bakró-Nagy Marianne, Nagy Zoltán

A hazai finnugrisztika jelenlegi oktatóhelyei, az oktatás helyzete¹

1. Szervezeti kérdések

A finnugrisztika művelése alapvetően az egyetemi oktatóhelyek és az akadémiai kutatóintézet keretein belül folyik. Sajnos, az utóbbi évtizedekben több egyetemi tanszék is megszűnt, jelenleg mindössze három felsőoktatási intézményben van jelen a finnugor képzés.

Budapesten 1872-ben jött létre az akkor még altaji összehasonlító nyelvtudományi tanszéknek nevezett szervezeti egység, Budenz József vezetésével. Az elmúlt százötven évben a tanszéket² 13 vezető irányította: Szinnyi József (1892–

1928), Gombocz Zoltán (1928–1929), Zsirai Miklós (1929–1955), Beke Ödön (1953–1962), Lakó György (1956–1973),³ Bereczki Gábor (1973–1986), Hajdú Péter (1986–1992), Domokos Péter (1992–2002), Havas Ferenc (2002–2012), Csepregi Márta (2012–2015), Klima László (2015–2019), Bereczki András (2019–). A tanszéken jelenleg hat magyar alkalmazott dolgozik főállásban: Bereczki András habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, Pomozi Péter docens, Salánki Zsuzsa és F. Gulyás Nikolett adjunktusok, Balázs Renáta tanársegéd, Simon Valéria nyelvtanár. Az 1940-es években már dolgozott finn és észt lektor Budapesten (Viljo Tervonen és Felix Oinas), a háború után 1959-től jöhetett újra finn és 1966-tól észt lektor. Jelenleg Markku Nikulin a finn, Leila Kimmel az észt lektor. Folyamatosan sikerül az ún. finnugor lektori állást is betölteni, korábban Tatyjana Jefremova mari, Larisza Ponomareva komi-permják, Szofia Onyina színjari hanti és Jelena Rogyionova udmurt lektorok dolgoztak a tanszéken, jelenleg Jelena Vedernikova mari oktató képviseli az oroszországi nyelvrokonainkat. A tanszék emeritus professzora Havas Ferenc és Pusztay János, nyugalmazott docense Csepregi Márta és Szi J Enikő, nyugdíjas adjunktusa Kubinyi Kata. A tanszék könyvtárosa Molnár Zoltán. A tanszéken az elmúlt másfél évszázadban szinte minden uráli nyelvet oktattak és kutattak.

Debrecenben az egyetem 1914-es megalapításától kezdve folyamatosan oktatnak és kutattak finnugor nyelveket az egységes Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék keretében. Az első tanszékvezetők Pápay József (1914–1931), Csúry Bálint (1931–1941) és Bárczi Géza (1941–1952) voltak. 1952-ben szétvált a két tanszék, a Finnugor Nyelvtudományi Tanszék vezetőjévé Kálmán Bélát (1952–1983) nevezték ki. Őt Sebestyén Árpád (1983–1984), Vértess Edit (1984–1988), Keresztes László (1988–1994), Kiss Antal (1994–1995), Nyirkos István (1995–98), majd ismét Keresztes László (1998–2005) követte. A tanszéket 2005 óta Maticsák Sándor vezeti. A tanszék jelenlegi személyi állományát Maticsák Sándor egyetemi tanár, Kelemen Ivett adjunktus, Juhos Meri nyelvtanár, valamint Keresztes László emeritus professzor alkotja. 1971 óta működik finn lektor, jelenleg Tomi Koivunen. 1992-ben észt lektori státust is kapott a tanszék, ez jelenleg betöltetlen. Nyugdíjas docens Kiss Antal. A tanszék jelenlegi kutatási profilja a mordvin és a lapp nyelvészet, korábban az obi-ugor nyelvészet volt a fő kutatási irány.

Szegeden szintén az egyetem megalapítása, 1921 óta folyik finn oktatás. Az önálló finnugor tanszék 1959-ben jött létre. Első professzora Hajdú Péter volt (1959–1974), őt Mikola Tibor (1974–2000) és Bakró-Nagy Marianne (2000–2012) követte. Sipőcz Katalin habilitált docens 2012 és 2021 között volt tanszékvezető. A jelenlegi vezető Szeverényi Sándor, szintén habilitált docens. A tanszéken rajtuk kívül jelenleg főállásban dolgozik Bíró Bernadett adjunktus,

¹ Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a segítségért Bereczki Andrásnak és Sipos Máriának.

² Előbb Finnugor Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék, majd 1947-től Finnugor Nyelvtudományi Intézet. 1999-től a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet része.

³ 1953 és 1962 között – ma már elképzelhetetlen módon – két finnugor tanszék is működött.

Bakró-Nagy Marianne professzor emeritus és Kubitsch Rebeka tudományos segéd munkatárs. A tanszéken 1975 óta működik finn lektor, most Mervi de Heer tölti be ezt a munkakört. Régóta dolgozik az intézményben udmurt lektor is, jelenleg Jekatyerina Szuncova. A tanszék nyugdíjas docense Kozmács István és Mészáros Edit. A Szegeden végzetek közül jelenleg külföldön dolgozik Dolovai Dorottya (Szentpétervár), Janurik Boglárka (Hamburg), Vecsernyés Ildikó (Helsinki), Németh Zoltán (Izsevszk) és Horváth Csilla (Helsinki), valamint Wagner-Nagy Beáta, a hamburgi egyetem professzora. A tanszék jelenlegi fő kutatási profilja a szibériai nyelvek (elsősorban a manysi és a nganaszan) kutatása.

Pécsett szintén a kezdetektől, 1923-tól folyt finnugor oktatás. A Magyar Nyelv és Finnugor Összehasonlító Nyelvtudományi Tanszék első vezetője Zolnai Gyula volt, őt Tolnai Vilmos (1930–1932) és Klemm Antal (1932–1940) követte. A bölcsészkar 1940-ben Szegedre költözött, helyén 1948-ban létesült a Pécsi Pedagógiai Főiskola, majd 1982-ben egyetemi szintű tanárképző kar. Az önálló uralisztikai szeminárium 1988-ban alakult meg, első vezetője Pusztay János lett, őt az észt Paul Kokla (1992–95), Szépe György (1995–96), Bakró-Nagy Marianne (1996–97), majd B. Székely Gábor (1997–2019) követte. Közben, 2005-ben megszűnt a tanszék önállósága, jelenleg a Nyelvtudományi Tanszék szemináriumaként működik, Farkas Judit habilitált docens felel a finnugor képzésért. A tanszék nyugdíjas docense Janurik Tamás. Finn lektori állás 1992-ben létesült, azt a státust több mint negyedszázadon át Anja Haaparanta töltötte be. A Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék vezetője Nagy Zoltán, aki 2023-ban védte meg MTA-doktori disszertációját hanti (osztják) témában.

Szombathelyen 1991-ben létesült uralisztikai tanszék, Pusztay János vezetésével, aki megszűnéséig, 2012-ig irányította az intézményt. Finn, észt, cseremis, majd mordvin és – az országban egyedülálló módon – lett lektor is dolgozott a tanszéken. Pusztay János jelentős könyvkiadási tevékenységet is folytatott.

1994-ben – Csúcs Sándor kezdeményezésére – az akkor még **piliscsabai** székhelyű Pázmány Péter Katolikus Egyetem is feliratkozott a finnugor oktatóhelyek listájára. A tanszéket 1998-ig Zaicz Gábor docens vezette, tőle Csúcs Sándor professzor vette át, aki 2012-ig, a tanszék megszűnéséig állt a szervezeti egység élén. A tanszék harmadik főállású oktatója 1995-től 2002-ig Varga Judit adjunktus, majd 2002-től Falk Nóra tanársegéd volt, de sokan tanítottak Piliscsabán hosszabb-rövidebb ideig óraadóként.

Más egyetemen nem működött finnugor tanszék, de a magyar szakos képzés keretében több helyen finnugor szakemberek dolgoztak-dolgoznak főállásban. A Károli Gáspár Református Egyetemen Honti László akadémikus, Veszprémben Révay Valéria docens tanított nyugdíjba vonulásáig. Előbbi helyen tanít jelenleg Domokos Johanna és Anne Tamm, utóbbi helyen Vigh-Szabó Melinda docens látja el a finnugor órákat. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a finnugor

órákat 2023-tól Kubitsch Rebeka tartja. Ugyanitt, a Régészettudomány Intézetben dolgozik Klima László.

Az **MTA Nyelvtudományi Intézetét** 1949-ben hozták létre. Az azóta eltelt bő 70 évben az egykori Finnugor/Uráli Osztályon számos tekintélyes tudós dolgozott, talán elég, ha Hajdú Péter, Rédei Károly, Honti László, Csúcs Sándor és Vértes Edit nevét említjük. Olyan szellemi termékek jöttek itt létre, mint például a *Magyar szókészlet finnugor elemei* vagy az *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Az intézmény 2021 márciusától új szervezeti keretek között, az akadémia égisze alól kikerülve működik tovább, Nyelvtudományi Kutatóközpont néven. Ennek része a Történeti Nyelvészeti és Uralisztikai Intézet, ezen belül működik az Uralisztikai kutatócsoport, vezetője Sipos Mária tudományos főmunkatárs, főállású tagjai Oszkó Beatrix és Várnai Zsuzsa tudományos munkatársak. A kutatócsoport félállású tudományos tanácsadója Csepregi Márta, a Schmidt Éva-archívum projektjében dolgozik szintén félállásban Ruttkay-Miklós Eszter (ugyanebben a projektben dolgozik Schön Zsófia is). Rájuk kívül több olyan munkatársa van az intézetnek, akik a finnugor nyelvek kutatói, és rendszeresen publikálnak az uralisztika területén. A történeti és összehasonlító mondattani kutatócsoportban dolgozik Asztalos Erika, Ekaterina Georgieva, Mus Nikolett és Szabó Ditta (utóbbi kettő főállásban), a Fonológiai és morfológiai kutatócsoportban Fejes László, a Magyar nyelvtörténeti kutatócsoport vezetője Gugán Katalin, emeritus kutatóprofesszor Bakró-Nagy Marianne és É. Kiss Katalin.

Uralisztikai kutatásokat más intézményekben is folytatnak. Az ELTE Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszékének vezetője a Sajnovics-kutató C. Vladár Zsuzsa; a Folklore Tanszék emeritus professzora Voigt Vilmos. A Nyíregyházi Egyetemen tanít Kissné Rusvai Julianna, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen Takács Judit. Ruttkay-Miklós Eszter osztjakológus korábban a zirci Reguly Múzeum igazgatója volt, jelenleg a Néprajztudományi Intézet munkatársa, akárcsak Tamás Ildikó lappológus, Dyekiss Virág szamojéd-kutató és Gulyás Zoltán Reguly-kutató. Kerezi Ágnes, Mácsai Boglárka és Paréj Gabriella a Néprajzi Múzeumban dolgozik. A Táncművészeti Egyetem tanára Sirató Ildikó és Egey Emese. 2022-ben habilitált finn kultúrdiplomáciai témából Richly Gábor, a Magyar Művészeti Akadémia főtitkára. Rendszeresen publikál finnugor témából Antal Gergely, Bába Laura, Duray Zsuzsa, Horváth Laura, Korencsi Krisztina, A. Molnár Ferenc, Németh Szilvia, Pachné Heltai Borbála, Panka Erzsébet, Simoncsics Péter, Tánczos Orsolya, Timár Bogáta, Vándor Anna, Vigh József.

Több olyan finnugrisztikából fokozatot szerzett kolléga van, aki külföldi egyetemeken dolgozik oktatóként/kutatóként, lektorként, pl. Dolovai Dorottya (Szentpétervár), Domokos Johanna (Bielefeld), Janurik Boglárka (Hamburg), Kovács Magdolna (Helsinki), Molnár Judit (Göttingen), Németh Zoltán (Izsevszk), Schön Zsófia (München), Sziráki Zsófia (Asztana), Tillinger Gábor

(Uppsala), Varga Judit (Turku), Vecsernyés Ildikó (Helsinki). A hamburgi egyetem professzora Wagner-Nagy Beáta.

Szakterületünknek jelenleg egy akadémikusa van, Honti László. Az országban két aktív korú (Maticsák Sándor, Nagy Zoltán) és hat emeritus professzor dolgozik (Bakró-Nagy Marianne, Csúcs Sándor, Havas Ferenc, Honti László, Keresztes László, Pusztay János). Akadémiai doktor Csepregi Márta is. Rajtuk kívül a tudományterületnek hét habilitált egyetemi docense van: Bereczki András történész, Farkas Judit, Sipőcz Katalin, Szeverényi Sándor nyelvész, Klima László régész-őstörténész, valamint Domokos Johanna és az észti Anne Tamm (előbbi a Károli Gáspár Református Egyetem Művészettudományi és Szabadbölcsészeti Intézet Színháztudományi Tanszékén dolgozik, utóbbi ugyanezen intézmény Néderlandisztika Tanszékén). Van három finn, ill. egy-egy észti, mari és udmurt lektor. A főállású aktív kollégák átlagéletkora közel 50 év. Örömteli viszont, hogy sok fiatal dolgozik különféle projekteken; a finnugrisztikai végzettségű szakemberek a nyelvtudomány más területein is megállják a helyüket (ez elsősorban a Nyelvtudományi Kutatóközpont munkatársaira vonatkozik).

Az ezredforduló óta hunyt el a magyar (származású) tudósok közül Hajdú Péter (1923–2002), Vértes Edit (1919–2002), Schmidt Éva (1948–2002), Rédei Károly (1932–2008), Décsy Gyula (1925–2008), Sinor Dénes (1916–2011), Dugántsy Mária (1948–2011), Bereczki Gábor (1928–2012), Futaky István (1926–2013), Nyirkos István (1933–2013), Vászolyi Erik (1933–2013), Domokos Péter (1936–2014), Dobó Attila (1955–2016), Gulya János (1933–2017), B. Székely Gábor (1954–2019), Fodor István (1943–2021), G. Bogár Edit (1963–2022), Nagy Emília (1955–2022), Fancsaly Éva (1954–2023).

2. Oktatás

A finnugrisztika oktatása sokáig csak a magyar szak keretében folyt. A képzésben mérőföldkőnek számított, hogy 1963-ban elindulhatott – harmadik („C” **szakként**) a hároméves finnugor képzés az ELTE-n és Debrecenben, majd rá egy évre Szegeden is. Ennek felvételét csak a legkiválóbb hallgatóknak engedélyezték, ebből adódóan évfolyamonként csak néhány hallgató kerülhetett be erre a képzésre. Budapesten Jászó Anna, Kiss Jenő, Lőrincz Jenő, majd Boda Mária, Csúcs Sándor, Honti László, Korenchy Éva, Szij Enikő, Utasi Zita, Zaicz Gábor, Debrecenben Keresztes László, Kiss Antal, A. Molnár Ferenc voltak az első fecskék.

A következő jelentős lépés a finnugor és a finn **B-szak** elindítása volt. Erre Budapesten 1982-ben, Debrecenben 1990-ben, a VII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus megrendezése után került sor. Szegeden szintén a 90-es évek elején tértek át erre az oktatási formára. A B-szak, majd a kétezres évek elején a pár évig tartó „A” **szakos képzés** robbanásszerűen megnövelte a hallgatói létszámot.

A finn szak népszerűségét növelte, hogy ez idő tájt már könnyebb volt a külföldi utak megszervezése, több ösztöndíjas utazhatott Finnországba részképzésre, s megindult a hallgatók és vendégtanárok cseréje is. A képzés sokoldalúbb, s ezáltal hatékonyabb is lett. A fővárosban az észti szakos képzés 1994-ben kezdődött észti program néven, mely 1999-ben vált hivatalosan is B-szakká. Mivel az észti program felépítése gyakorlatilag megegyezett a finn szakéval, ezért később a programon elvégzett szemesztereket is szakos tanulmányoknak fogadták el. Debrecen és Szombathely 1992-ben kapott észti lektort.

Ez a kitűnő rendszer 2006-ig, a **kétciklusú képzés**, a bolognai folyamat bevezetéséig élt. Az új, egyszakos képzési rendszer hátrányosan érintette a kisebb szakokat, ekkortájt szűnt meg például a latin diszciplináris szak, s kezdtek el halódni más nyelvszakok is. A finn, észti és finnugor stúdiumok még náluk is rosszabb helyzetbe kerültek, mert a minisztérium egy tollvonással megszüntette ezeket az alapszakokat, s csak ún. 50 kredités specializációk keretében indulhattak a képzések.

A három nagy egyetemnek 2009-ben sikerült akkreditálni a **finnugrisztika mesterszakot**. Ennek a létszáma 2009 óta a következőképpen alakult (forrás: felvi.hu):

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	össz
Debrecen	7	6	5	5	4	11	11	3	3	3	2	0	2	3	65
ELTE	9	5	8	5	5	10	6	1	6	0	0	3	3	3	64
Szeged	4	3	2	5	1	1	0	2	0	2	0	1	0	3	24
összesen	20	14	15	15	10	22	17	6	9	5	2	4	5	9	153

Ezek az egyetemeken viszonylag jól működik az 50 kredités specializáció (ingadozó hallgatói létszámmal, Debrecenben például a 2010-es évek elején 20 fő körüli volt évente a jelentkezők száma, a mélypont a pár évvel ezelőtti két fő volt). Nagyon fontos, hogy a finnugor tanszékek továbbra is részt vesznek a magyar szakos tanár- és diszciplináris képzésben. Általában három tantárgy oktatása jut (vagy korábban jutott) ezekre a tanszékekre: (1) Bevezetés a finnugrisztikába/Finnugrisztika/A magyar nyelv eredete; (2) Finnugor szeminárium/Finnugor népek és nyelvek; (3) Finn nyelv/rokon nyelv.

A többi egyetem mára megszűnt finnugor tanszékein önálló szakos képzés nem vagy csak rövid ideig folyt, ők javarészt a magyar szakos képzés keretein belül tartottak finnugor stúdiumokat.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 1995-ben indult a négyéves B-szakos képzés, 2000 és 2006 között ez egy – megfelelő előtanulmányokat teljesítőknél felvehető – finn specializációval egészült ki. A mesterszakos képzés már nem futhatott fel, hiszen az egyetem vezetése 2012-ben megszüntette a finnugor szakot. Az itteni kredités/tanegységes képzésben összesen négy hallgató szerzett

finnugor szakos diplomát, egy mesterszakosként végzett, öten abszolutóriumot szereztek, a specializációt hárman végezték el.

Pécsett önálló finnugor szakos képzés nem folyt, a tanszék (majd később az uralisztikai szeminárium) a magyar szakos képzésben vállalt tevékeny szerepet. 1993-ban finnugor specializációt indítottak.

Szombathelyen a főiskolai lét ellenére 1998 és 2009 között öt éves egyetemi szakként működött a finnugrisztika, az érdeklődő hallgatók eleve erre a szakra jelentkeztek.

Sajnos, a tendencia egyértelmű: a hallgatók száma vészesen csökken. Ez nyilvánvalóan nemcsak a finnugor szakot sújtja, hanem az ország szinte összes kis szakja a túlélésért küzd. Sőt, a létszámcsökkenés az egykor nagy létszámú magyar szakot is elérte (forrás: felvi.hu):

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	össz
BA-képzés															
ELTE	220	223	216	172	123	153	120	121	119	100	110	91	87	84	1939
Szeged	98	92	68	50	25	20	20	20	20	20	16	22	16	12	499
Debrecen	55	51	57	37	24	25	14	14	7	3	9	8	6	13	323
MA-képzés															
ELTE	39	29	17	10	9	11	12	13	7	5	6	9	2	7	176
Szeged	14	17	8	10	9	10	8	5	6	1	3	5	8	6	110
Debrecen	17	15	8	11	8	10	6	8	4	5	2	0	0	0	94
Tanárképzés															
ELTE	36	53	42	44	90	94	137	142	152	169	142	89	109	114	1413
Szeged	21	21	25	25	31	37	51	61	54	53	42	28	37	41	527
Debrecen	6	3	0	7	24	37	45	54	62	55	49	42	31	29	444

Az adatokból kiolvasható, hogy a finnugor szak alapvető merítési bázisául szolgáló diszciplináris magyar alapképzés létszáma csökken. És az is látszik, hogy a mesterszakok már nem népszerűek. A tanárszak létszáma is drámaian csökken, ráadásul, mivel a tanárképzés zárt, nem lehet harmadik szakot felvenni, így innen sem tudunk hallgatókat nyerni. Sajnos, a minisztérium többszöri próbálkozásunk ellenére sem engedélyezte a finn tanárszak bevezetését, holott a magyar–, angol–, német–finn képzés a munkaerőpiacon is keresett szakpár lenne. Ez azért is érthetetlen, mert az országban ugyanakkor működik bolgár, norvég, portugál, japán stb. tanárképzés.

A képzési piramis a doktori iskolával lett teljes, a megújított **nyelvészeti doktori iskola** keretében jelenleg a három nagy egyetemen működik finnugor alprogram.

Az ELTE-n 1997-ben jött létre az Uralisztikai Doktori Iskola Domokos Péter vezetésével. Ennek jelenleg két alprogramja van, a Nyelvtudományi Doktori Iskola keretében működő Uráli nyelvészet és nyelvek alprogram és az Irodalomtudományi Doktori Iskolán belül az Uráli népek folklórja és irodalma alprogram. Előbbit Havas Ferenc, utóbbit Bereczki András irányítja. Nyelvészeti doktoráltak: Várnai Zsuzsa (2005), Sipos Mária (2005), Simon Valéria (2005), Fejes László (2006), Salánki Zsuzsa (2008), Duray Zsuzsanna (2009), F. Gulyás Nikolett (2017), Asztalos Erika (2018), Panka Erzsébet (2020), Németh Szilvia (2022). Irodalomból/folklórból doktoráltak: Bui Viet Hoa (2002), Egey Emese (2003), Tamás Ildikó (2004), Ivasivka Sarolta (2006), Szlukovényi Beáta (2007), Rezessy Anna (2010), Ignatyeva Olga (2011), Rogyionova Jelena (2011), Bába Laura (2012), Kovař Michal (2014), Dyekiss Virág (2015), Raitsits Tivadar (2017). A nyelvészeti alprogramnak jelenleg egy (külföldi) hallgatója van. A két alprogramban a közeljövőben négy-négy hallgató fog doktorálni. – Az ELTE-n habilitált Havas Ferenc (2002), Csepregi Márta (2004), Domokos Johanna (2011), Klima László (2014), Anne Tamm (2015), Bereczki András (2017), Richly Gábor (2022).

A szegedi Nyelvtudományi Doktori Iskola Uráli Nyelvészeti alprogramja 1993 óta működik (2001-ig önálló programként), jelenlegi vezetője Bakró-Nagy Marianne, 2023. július 1-től Sipőcz Katalin. Az alprogramban eddig PhD-fokozatot szerzett: Wagner-Nagy Beáta (2000), Molnár Judit (2000), Sipőcz Katalin (2000), Körtvély Erika (2003), Kozmács István (2004), Szeverényi Sándor (2008), Gugán Katalin (2013), Bíró Bernadett (2015), Mus Nikolett (2015), Janurik Boglárka (2018), Ekaterina Georgieva (2018), Horváth Csilla (2021), Németh Zoltán (2022) és Kubitsch Rebeka (2023). Az alprogramnak jelenleg két hallgatója van, Marina Romanova és Jekatyerina Szuncova. Szegeden, de nem a Nyelvtudományi Doktori Iskolában szerzett fokozatot Domokos Johanna. – Az első finnugor habilitációk Szegeden történtek: Keresztes László (1995), Pusztay János (1997), Bakró-Nagy Marianne (1999).

Debrecenben 2002 óta működik a Nyelvtudományi Doktori Iskola finnugrisztika alprogramja. Első vezetője Keresztes László volt (2009-ig), a jelenlegi Maticsák Sándor. Az iskolában eddig PhD-fokozatot szerzett: Máté József (2004), Kissné Rusvai Julianna (2006), Bogár Edit (2009), Kelemen Ivett (2013), Peneva Dennica (2014) és Tóth Anikó Nikolett (2017). Jelenleg három hallgató (Juhos Meri, Szalóczy Bettina, Kormos Erik) tanul a doktori iskolában. – Debrecenben habilitált Maticsák Sándor (2003), B. Székely Gábor (2010), Sipőcz Katalin (2018), Szeverényi Sándor (2021).

Pécsett habilitált Farkas Judit (2017) és Nagy Zoltán (2012).

3. Van-e megoldás?

Ebből a helyzetből nehéz megtalálni a kiutat. Ebben a struktúrában a bölcsészkarok hallgatói létszáma nem fog számottevően növekedni, a mesterszakok egy része elszorvad. A finnugor alap- és mesterképzés hallgatóinak egyre nagyobb hányada kerül ki a nem magyar és/vagy nem idegen nyelv szakosok köréből, de rájuk a doktori iskolában nehéz építeni. Azt lehet mondani, hogy nagyjából 3-5 évvel ezelőtt elértük az (eddigi) mélypontot. Sajnos, az elmúlt években, a világjárvány által is nehezített körülmények között nem sikerült hozni azt a létszámemelkedést, amelyben többen bíztak.

A finn lektorok bérét korábban a minisztérium külön keretből fedezte, ez néhány évvel ezelőtt megszűnt, a lektori státus fenntartását az egyetemekre hárították. A három egyetemen a finn lektor bérének megállapítása és kifizetése az EDUFI és az egyetemek között megkötött szerződés alapján történik. Ez további bizonytalanságot okoz, a csökkenő hallgatói létszám mellett az egyetemek nem fognak drága lektori állásokat fenntartani, emiatt (is) folyamatosan küzdeni kell a lektori helyek megtartásáért. Az ELTE BTK Finnugor Tanszéke 2018-tól kezdve Észti Oktatási Központként is tevékenykedik az Észti Köztársaság Oktatási és Ifjúsági Hivatala és az ELTE BTK együttműködési megállapodása alapján. Az észti lektor tehát Észtországból is kap anyagi támogatást. Szegeden az udmurt lektori hely immár félállásnak számít. Minden évben napirendre kerül a bölcsészkaron dolgozó lektorok számának csökkentése.

Alapvetően egy feladatuk van a tanszéknek: pénzt kell hozniuk. Ez kétféle módon történhet: elsősorban a hallgatói létszám növelésével (ez elsősorban külsős hallgatók bevonását jelenti), másodsorban pályázati pénzek elnyerésével. Ezzel két probléma van: a hazai pályázati lehetőségek csökkennek, a külföldi pályázatoknál pedig általános eljárás, hogy rezsiköltséget nem számolhatnak fel az egyetemek. A cél az lehet, hogy interdiszciplináris jellegű, együttműködéses pályázatokra törekedjünk, de ezek elnyerése sem egyszerű.

Kérdés, hogy az a diszciplináris rendszer, amelyben a képzések működnek, megfelelő-e. Sajnos ezen nagyon nehéz változtatni. A minisztérium többszöri kísérlet ellenére sem volt hajlandó a finn tanárszak akkreditálására. Rész megoldást jelenthetne az új, több tanszék együttműködésével létrejött gyűjtőszakokhoz (elsősorban a fordító- és tolmácsolás képzéshez) való csatlakozás, de ez sem hoz annyi hallgatót, amely a voluntarista felsőoktatáspolitikában nyereséges (vagy legalábbis kevésbé veszteséges) tenné a finnugor tanszékek működését.

Azt lehet mondani, hogy mindegyik tanszék dolgozik azon, hogy vonzóbbá tegye magát – a nemzetközi Erasmus-képzésektől a középiskolák roadshow-ig –, de ez csak ideig-óráig jelent hallgatói többletet, és nem ott, ahol a legnagyobb szükség lenne rá: hiába tanítunk rengeteg embert, a kurzusainkra jönnek, de a

képzéseinkre nem. A túlélést egyelőre más szakokon – elsősorban a magyar szakos képzésben – történő óravállalás jelenti.

Végezetül pedig meg kell említeni, hogy a finnugor nyelvrokonság a 2020-as NAT-ból lényegében kikerült, és az egyetemi kurzusoknak a magyar tanárszakon ehhez igazodni kellett. Szegeden például a korábbi *A magyar nyelv finnugor rokonsága* című kurzus 2023 szeptemberétől *A magyar nyelv rokonsága* néven fut.

Bármennyire is negatív kép rajzolódik a fenti sorok alapján, a finnugrisztika „nagy túlélő”, voltak könnyebb és nehezebb időszakok is az elmúlt 250 évben. Ezt bizonyítja, hogy a 2023. évi Finnugor Szemináriumon is közel negyvenen vettek részt. Nekik, nekünk kell együtt gondolkodnunk és megoldást keresnünk arra, hogyan legyen még legalább 250 évünk...

Maticsák Sándor – Szeverényi Sándor

✱

Anyanyelv és demográfia⁴ ***- A megmaradás esélyei -***

Az oroszországi uráli népek demográfiai helyzete

A korábbi népszámlálási adatok alapján azt láthattuk, hogy egyes északi nyelvrokonaink kivételével a lélekszám ilyen-olyan mértékben, de mindenütt folyamatosan csökken. Az obi-ugor és a szamojéd népek körében korábban (1989–2002 között) megfigyelhető létszámnövekedés az ún. északi kedvezmények hatásával volt magyarázható.

Kedvezőtlen körülmény, hogy valamennyi tituláris uráli nép – különböző mértékben ugyan, de – kisebbségben él a róla elnevezett területen. Az oroszországi uráli népek nagyobb része falun él. (Ez a megállapítás nem érvényes az orosz lakosságra. Talán ezért sincs Oroszországnak népességmegtartó falupolitikája.) A városba költöző őslakosság a városi népességnek csak kis hányadát teszi ki, ami eleve a többségi nyelv használatára kényszeríti őket, s alkalmuk nem lévén anyanyelvük alkalmazására, egyre inkább feladja azt.

⁴ Az oroszországi népszámlálásra 2021. október-novemberben került sor. Ezen alapult Pusztay János előadása a szegedi Finnugor Szemináriumon 2023. június 2-án. *A szerk.*

Szaporodnak a vegyes házasságok, amelyekben többnyire áttérnek a többségi nyelv használatára, s gyermekeiknek sem adják tovább a kisebbségi nyelvet. Ez akár egy-két nemzedéken belüli identitásváltáshoz is vezet. A kisebbségi anyanyelvről elsősorban a magasabb – főiskolai, egyetemi – iskolai végzettségűek mondanak le.

Befolyásolja az uráli népek és nyelvek jövőjét, hogy – különböző mértékben ugyan, de – jelentős hányaduk él a diaszpórában, ahol az anyanyelv és a hagyományok nehezebben őrizhetők meg, s ez is hozzájárul az asszimiláció felgyorsulásához.

A népszámláláskor nyert számszerű adatok csak részben adnak lehetőséget a jövő felvázolására.

Az oroszországi uráli népek lélekszáma csökkenő sorrendben

Nép	2010	2020	Változás
mordvin	744 236	546 319	–26 %
mari	547 605	437 981	–20 %
udmurt	552 299	388 501	–30 %
komi	228 235	148 264	–35 %
komi-permják	94 456	55 786	–41 %
nyenyec	44 640	49 646	+11 %
karjalai	60 815	32 422	–46 %
hanti	30 943	31 467	+2 %
manysi	12 269	12 228	–0,3 %
vepsze	5 936	4 534	–23 %
szölkup	3 649	3 458	–5 %
számi (kolai)	1 771	1 530	–14 %
nganaszán	862	687	–20 %
izsór	266	210	–21 %
enyec	227	201	–12 %
vót	64	99	+54 %

Az uráli népek sorrendje a fogyás üteme alapján (2010–2020):

karjalai	– 46%	mordvin	– 26%
komi-permják	– 41%	vepsze	– 23%
komi	– 35%	izsór	– 21%
udmurt	– 30%	mari	– 20%

nganaszan	– 20%	szölkup	– 5%
kolai lapp	– 14%	manysi	– 0,3%
enyec	– 12%		

Az uráli népek sorrendje a gyarapodás üteme alapján:

nyenyec +11%,
hanti +2%

A vótok lélekszámának növekedése %-ban kifejezve soknak tűnik, valójában azonban csak néhány tucat személyről van szó.

Az anyanyelv helyzete

A népek – s nyelvük, kultúrájuk – fennmaradása nem a tartalmatlan létszámgyarapodástól, hanem az anyanyelvhez való viszonytól függ. A korábbi adatok alapján azt láthattuk, hogy a lélekszám növekedése általában nem járt együtt az anyanyelv ismeretével s még kevésbé annak rendszeres használatával. Pomozi Péter megfogalmazása szerint „nem a (demográfiai) fogyás okozza a nyelv elnémulását, hanem az elnémulás a nemzet fogyását”.

Az anyanyelvválasztás aránya szerinti sorrend:

2002		2020	
1. mari	80,7%	1. mari	86,08%
2. nyenyec	75,8%	2. nyenyec	77,35%
3. komi-permják	75,3%	3. komi-permják	72,22%
4. komi	74,1%	4. udmurt	70,35%
5. mordvin	72,8%	5. komi	67,18%
6. udmurt	72,8%	6. mordvin	63,02%
7. vepsze	69,8%	7. nganaszan	60,55%
8. nganaszan	60,6%	8. szölkup	45,95%
9. karjalai	56,7%	9. hanti	44,17%
10. enyec	50,2%	10. enyec	34,32%
11. hanti	47,3%	11. vepsze	28,14%
12. kolai lapp	39,5%	12. karjalai	26,99%
13. szölkup	38,6%	13. kolai lapp	22,28%
14. manysi	24,0%	14. manysi	18,22%

Néhány megjegyzés:

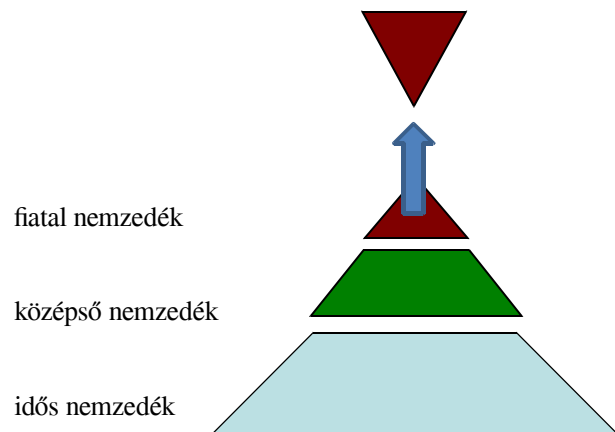
- növekvő létszám és növekvő arány: nyenyec – de: nincs nyenyec nyelvű értelmiség, a szalehardi főiskolán kevés a nyenyec anyanyelvű hallgató (miközben a Jamal-Nyenyec AK-ben a legkedvezőbb az őshonos nyelvek helyzete),
- növekvő létszám, csökkenő arány: hanti;
- csökkenő létszám és csökkenő arány: enyec, karjalai, komi, komi-permják, kolai lapp, manysi, mordvin, nganaszan, udmurt;
- csökkenő létszám, növekvő arány: mari, szölkup.

Anyanyelv, nyelvtudás és nyelvhasználat

A három fogalom áttekinthetetlen viszonyban áll egymással, ami nagy valószínűséggel a kérdőív értelmezésével és/vagy a kérdezőbiztosok interpretációjával hozható összefüggésbe. A nyelvtudás több nép esetében magasabb értéket mutat, mint az anyanyelvűvállalás, illetve a nyelvhasználat és az anyanyelvűvállalás is gyakran mutat eltérő értékeket.

A számok mögött a korosztályi megoszlást is figyelembe kell venni – a korpíramis lehet árulkodó. A korpíramis talapzatát képező idős korosztály – amely még teljes birtokában van a nyelvnek és a kultúrának – eltűnésével összeomlik az anyanyelv meglétét biztosító rendszer. A középső nemzedék többnyire már a többségi nemzet nyelvét használja, s csak ritkán adja tovább eredeti anyanyelvét a fiataloknak.

Bizakodásra ad okot, hogy szinte minden oroszországi uráli nép esetében felbukkant egy erős nyelvi-nemzeti öntudattal rendelkező fiatal korosztályú réteg, amelyik a modern technikák (pl. internet) segítségével törekszik (ősei) anyanyelvének megőrzésére. A jövő kulcsa tehát az internetet anyanyelvén használó ifjúság.

(Az oroszországi demográfiai és a anyanyelvűvállalási, ill. -használati helyzet részletesebb elemzését ld. a szerző most megjelent könyvében [*Egy nyelvcsalád tiündöklése és...?* – Nap Kiadó].)

Mi kell ahhoz, hogy az anyanyelv fennmaradjon? Túl a politikai feltételeken:

- a közösség pozitív viszonyulása az anyanyelvhez,
- az anyanyelv kellően fejlett volta (a terminológia fontossága).

Vitatott kérdés: mekkora közösségben maradhat meg a nyelv?

A kérdésre nem adható egyértelmű, egzakt válasz.

– A. Pasanen szerint elegendő párszáz fő, lásd az inari lapp kísérletet.

– J. Janhunén: 30 ezer, kompakt lakosság, csekély nyelvjárási különbségek, példa a nyenyec.

– Pusztay J. szerint: 100 ezer. Mert egy ekkora közösségben lehet elegendő gyerek, hogy óvodákat és iskolákat létesítsenek és tartsanak fenn számukra, kialakulhat kellő számú értelmiség, ezen belül kellő létszámú, anyanyelvén oktatni tudó pedagógus, s ehhez a pedagógusképző intézmények, lehet kellő számú szakember a nyelvfejlesztéshez és a tankönyvíráshoz, ami elengedhetetlenül szükséges az anyanyelv megőrzéséhez (Annak a nyelvnek van presztízse, amelyik az oktatás nyelve – és nemcsak, ahogy ma Oroszországban van, a tárgya).

Mi hát a teendő?

A szaktudomány, esetünkben a finnugor nyelvészet a politikát nem tudja befolyásolni, de:

- szorgalmazhatja a nyelvhasználatot, mindenekelőtt a családban,
- szervezhet öntudaterősítő programokat – bekapcsolva az internet lehetőségeit,
- segítséget nyújthat a nyelvfejlesztéshez, hogy a nyelv ki tudja elégíteni a nyelvközösség minden nyelvi igényét.

Ilyen programokra vállalkozott a Collegium Fenno-Ugricum, amelynek tevékenységét a Finnugor Világban korábban már ismertettük.

Az öntudaterősítést voltak hivatottak szolgálni az intézet kiadványai (pl. *Bibliotheca Fenno-Ugrica*, *LiteratUral*), a nyári egyetemek, a konferenciák. A nyelvfejlesztést szolgálta a *Terminologia scholaris* – többek által lefitymált – projekt, amelynek eredménye öt nyelven (erza, komi, mari, moksa, udmurt) 10 iskolai tantárgy (anyanyelv, irodalom, történelem, társadalomismeret, földrajz, biológia, matematika, fizika, kémia, informatika) szakszókincsének kidolgozása, összesen 50 terminológiai kisszótár (EU-finanszírozásban), s ezekhez kapcsolódó elektronikus tananyagok (magyar finanszírozásban). A program hatására néhány finnugor köztársaság iskoláiban megindult – fakultatív alapon – néhány tantárgy anyanyelvű oktatása. A projektet a nyelv állapotának a jelen sorok szerzője által elvégzett, hat kötetben megjelentetett elemzése zárta (*Terminologia scholaris* – *Analysis*-kötetek).

Zárásul. Szükség van:

– a finnugor kutatási programok kibővítésére – a nyelvek megmentése érdekében:

- további szociolingvisztikai kutatásokra,
- felvilágosító programokra,
- nyelvfejlesztésre.

Az utóbbi időben – részben a pandémia, s főként a háború miatt – kialakult helyzetben kérdésessé vált az együttműködés az oroszországi szakemberekkel, intézményekkel. Oroszország egyre inkább elszigetelődik, pontosabban: elszigeteli magát – lásd nyelvrokonaink részvételi lehetőségének korlátozását a finnugor népek legutóbbi világkongresszusán (Tartu, 2021), s a „helyette” Izsevszkben megrendezett előzetes oroszországi „kongresszuspótlékot”. Hasonló a helyzet a finnugor írókongresszussal kapcsolatban is. A nemzetközi kongresszus megrendezése helyett oroszországra kerül sor az idén szeptemberben Hanti-Mansijszkban.

A kialakult helyzet vesztesei – a szakmán kívül – maguk az érintett népek lesznek, még ha ezt egyelőre nem is fogják fel.

Pusztay János

Evidencialitás az udmurt nyelvben ⁵

Az Evidencialitás az udmurt nyelvben c. értekezés az udmurt nyelv evidenciális-rendszerének kortárs nyelvi anyagra épülő funkcionális-tipológiai szempontú leírása. Az értekezés vizsgálja a rendszer elemeinek összefüggéseit az evidencialitással kapcsolatban álló szemantikai és grammatikai kategóriákkal, továbbá a rendszer elemeinek egymáshoz való viszonyát is.

Az evidencialitás az információ forrásának és típusának nyelvi jelölése (Aikhenvald 2004). Az evidencialitás mibenlétének számos értelmezése és

⁵ Az értekezés nyilvános vitára szánt változatának elkészítését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal NKFIH *Evidencialitás az uráli nyelvekben* (K139298, 2021–2024) c. projektje támogatta.

A szerző 2023. 02. 06-án védte meg PhD értekezését a Szegedi Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékén. Legfontosabb eredményeit ebben – a kérésünkre készült – cikkben foglalta össze. *A szerk.*

modellálása létezik a nyelvészet különféle területein (vö. Aikhenvald 2004, de Haan 2005, Ekberg – Paradis 2009, Diewald – Smirnova 2010, Kugler 2017). Az egyes értelmezésekben közös pont, hogy az evidencialitás az információ forrására utal, és alapvetően direkt és indirekt evidenciátípusok különülhetnek el. Az egyes evidenciátípusok az aikhenvaldi kategorizáció alapján a következők (2004: 63–64):

- a) vizuális érzékelés (látás)
- b) nem-vizuális érzékelés (hallás, szaglás, tapintás)
- c) következtetés (inferenciális evidencia), mely tapasztalati evidencián vagy eredményen alapul
- d) feltevés, mely egyéb, nem látható bizonyítékon alapul – ez magába foglalhatja az okfejtést vagy az általános tudást is
- e) értesülés (reportatív evidencia) (a forrásra való hivatkozás nélkül)
- f) idézés (kvotatív evidencia) (a forrás pontos megnevezésével).

Az evidencialitás kategóriája az információforrás kifejezése mellett egyéb konceptuális kategóriákkal is szoros kapcsolatban áll. Ezek Brugman és Macaulay (2015) alapján az INFORMATIVITÁS MÉRTÉKE, mely a mirativitás szemantikai kategóriájának (az információ felismerése, meglepő mivolta) felelthet meg, a BIZONYOSSÁG MÉRTÉKE, mely az episztemikus modalitás szemantikai kategóriáját (az információ igaz voltának valószínűsége) fedi le, illetve az ELKÖTELEZETTSÉG MÉRTÉKE. Az evidencialitás, az episztemikus modalitás és a mirativitás egymással kölcsönhatásban állnak (vö. Peterson 2010), melynek eredményeképp az egyes evidenciajelölők az információforrás kifejezésén túl jelölhetik az informativitás és a bizonyosság mértékét is.

Az információforrás kifejezésének vizsgálata az utóbbi évtizedekben népszerű kutatási téma a nyelvészet különböző területein. Az uráli nyelvek és ezen belül az udmurt nyelv evidencialitása több újabb tipológiai munkában is helyet kapott (Skribnik–Kehayov 2018, Tamm et al. 2018), ezek a leírások ugyanakkor a korábbi szakirodalom megállapításaira támaszkodnak. Kifejezetten az udmurt nyelvet a középpontba helyező, átfogó munka a témában az utóbbi időben nem született, és a legjelentősebbnek tekinthető leírás (Siegl 2004-es munkája), melyre a fenti munkák is támaszkodnak, csaknem húsz évvel ezelőtt íródott. Ez idő óta nem csupán az evidencialitás funkcionális, szemantikai és formai sajátosságairól alkotott ismereteink bővültek, hanem, elsősorban az internet adta lehetőségeknek és a nemzetközi kutatói ösztöndíjprogramoknak köszönhetően, az udmurt nyelv is „hozzáférhetőbbé” vált. Ennélfogva lehetőség nyílt arra, hogy az udmurt nyelv evidencialitását változatos és jelenkori nyelvi anyagon vizsgáljam a tipológia újabb megállapításainak figyelembevételével.

Az udmurtban az információforrásra grammatikai jelölőkkel csak múlt időben lehet utalni és az evidencialitás jelölése fuzionált a morfológiai múlt idő jelölé-

sével. Ennélfogva az udmurt nyelv múltidő-rendszere komplex, mind a szintetikus, mind az analitikus múlt idők "párookra" oszthatók. A szintetikus alakokra a szakirodalomban gyakran első és második múlt néven hivatkoznak. A második múlt időt a közvetett evidencia kifejezésével hozzák összefüggésbe (nem-szemtanúsági múltként is szokták nevezni), míg az első múlt időt gyakran szemtanúsági múltnak tartják. Így a tipológiai munkák alapján a két múlt idő közti különbségtétel evidenciális természetű (Aikhenvald 2004: 28, Skribnik – Kehayov 2018: 541). A második múlt idő a közvetett evidenciátípusok mellett kifejezhet mirativitást, tehát az információ felismerését, újszerűségét, valamint kontrollhiányt is. Alább az (1)-es példa a) és b) mondata az első és a második múlt idő közti különbséget illusztrálja, a könnyebb érthetőség kedvéért csak az információforrásra fókuszálva, míg a (2)-es és (3)-as példa a második múlt idő miratív használatát és a kontrollhiányt mutatja be.

a) *Kolja lyktem.* 'Kolja megjött.'

második múlt idő: a megnyilatkozó nem látta, hogy Kolja megjött, csak mástól hallotta, vagy a körülmények alapján következtet (pl. látja Kolja kabátját a fogason).

b) *Kolja lyktiz.* 'Kolja megjött.'

első múlt idő: a megnyilatkozó nem kívánja hangsúlyozni az információforrást, vagy saját maga látta, hogy Kolja megérkezett.

– *Tuž tunsyko zadanios vylem.* 'Nagyon érdekes feladatok voltak.'

második múlt idő: a megnyilatkozó korábban nem gondolta volna, hogy érdekes feladatok lesznek

– *Umme usiskem.* 'Elaludtam.' (szó szerint: 'álomba estem')

második múlt idő: ebben az esetben az igeidő használata kiemeli, hogy a megnyilatkozó nem tudatosan hajtotta végre a cselekvést; ez a típusú használat csak első személyben jelenik meg

A fenti (1) b) példa is előre vetítette már, hogy az udmurt leíró, illetve az igeidőket vizsgáló szakirodalomban nincs egyetértés az igeidők pontos státuszát illetően: az első múlt időt egyes munkák szemtanúsági múltnak tartják (GSzUJ 1962, Tyepljasina – Lytkin 1976, Tarakanov 2011), míg más munkák kifejezetten alapértelmezett múlt időként tekintenek rá (Leinonen – Vilku 2000, Siegl 2004). A második múlt idő szerepe a nem-szemtanúság kifejezésében nem vonható kétségbe, de eltérő álláspontok jelennek meg azt illetően, hogy az igeidőknek szinkrón szinten van-e perfekt funkciója (Siegl 2004: 140), és hogy elsődleges használata a perfektivitással vagy az evidencialitással hozható-e összefüggésbe (Leinonen – Vilku 2000: 512), vagyis hogy a második múlt idő grammatikai evidencialitásnak vagy evidenciális stratégiának tekinthető-e. Az értekezés, az igeidők funkciójának, és így az udmurt morfológiai evidencialitás

minél részletesebb leírása mellett ezeket a kérdéseket is tisztázni kívánta.

A vizsgálat nagyobb hangsúlyt fektetett a második múlt időre, mivel a tipológiai kutatások is elsősorban azon alakok funkcióira, szerkezeti sajátosságaira, egyéb (az evidencialitás szempontjából releváns) kategóriákkal történő összefüggéseire fókuszálnak, melyek az indirekt evidencia kifejezésével hozhatók összefüggésbe. Az egyéb nyelvtani kategóriákkal történő összefüggések tárgyalása során szintén a közvetett evidencia kifejezésével összefüggésbe hozható jelölő áll a középpontban.

A vizsgálat három adattípust foglalt magába: szövegek elemzését, anyanyelvi beszélőkkel készült félstrukturált interjúkat és kérdőívvel gyűjtött nyelvi adatokat. Ezenfelül, kiegészítésképp, az online Udmurt corpora⁶ (Arkhangelskiy 2019) segítségével gyűjtött adatok is megjelennek az értekezésben, elsősorban olyan speciális funkciók elemzése kapcsán, melyek csak kis mértékben vagy egyáltalán nem adatolhatók a fent említett vizsgálati anyagból.

A kutatás eredményeként bizonyítást nyert, hogy az első múlt idő nem tekinthető direkt evidenciálisnak (vagyis szemtanúsági múlt időnek), hanem alapértelmezett választás a múltban történt események leírásakor. Azokban az esetekben is használható, amikor az evidencia közvetett. Tehát az első múlt idő evidenciális értelemben neutrális, de stratégiaként használható a közvetlen evidencia kifejezésére is. Viszont a második múlt idő grammatikai indirekt evidenciájelölőnek tekinthető. A vizsgálati anyag alapján az értesülés révén szerzett információ kifejezése az igeidő leggyakoribb funkciója. A második múlt idő evidenciális használata nem egy egyébként perfekt igeidő kiterjesztése, hanem önmagában grammatikai evidenciálisnak tekinthető (mely fuzionált a morfológiai múlt idő jelölésével).

Az első múlt idő nem utal az informatív mértékére, de kontextuálisan a tényyszerűséggel, a már ismert információval azonosítható, míg a második múlt idő miratív értelmű használatában a felismerés komponense központi szerepet tölt be. Ez a különbség figyelhető meg a (4)-es a) és b) mondatokban.

(4) a) *Vuillam voštiskonjos!* 'Változások érkeztek!'

második múlt idő: a megnyilatkozó nem várta ezeket a változásokat, de mégis jöttek

b) *Vuizy voštiskonjos!* 'Változások érkeztek!'

első múlt idő: utalhat arra, hogy a megnyilatkozó már előre tudta, hogy változások lesznek

⁶ Az Udmurt corpora (Arkhangelskiy 2019) egy fő- és két alkorpuszból áll. A főkorpusz, mely javarészt sajtó- és blogszövegekből, illetve az Új Testamentum udmurt fordításából épül fel, 9,57 millió tokent tartalmaz. Az egyik alkorpusz a közösségi médiáról származó bejegyzésekből áll, és 2,66 millió udmurt nyelvű tokent tartalmaz. A másik alkorpusz 11 ezer szövegszavas, hanganyagot is magába foglal és elsősorban a dialektális nyelvváltozatot reprezentálja.

Emellett a második múlt idő miratív használatakor megjelenhet a hallgatói nézőpont is – tehát az így kifejezett információ a megnyilatkozó feltételezése szerint a hallgató számára bír magas informatív értékekkel. További megállapítás, hogy a létige második múlt idejű, egyes szám harmadik személyű alakja (*vylem*) grammatikalizálódik a mirativitás kifejezésére. Az episztemikus modalitással való összefüggést vizsgálva az első múlt idő kontextuálisan utalhat a bizonyosság magasabb mértékére, míg a második múlt idő a bizonyosság alacsonyabb mértékére. Ezt a különbséget az (5)-ös példa a) és b) mondata illusztrálja.

(5) a) *Vorgoron muvõj bizniesen no vyrem.* 'A férfi a kőolaj üzletben is dolgozott.' második múlt idő: a megnyilatkozó nem igazán tudja, hogy a férfi tényleg ezen az üzleti területen dolgozott

b) *Vorgoron muvõj bizniesen no vyriz.* 'A férfi a kőolaj üzletben is dolgozott.' első múlt idő: a megnyilatkozó pontosan tudja, hogy a férfi ezen a területen dolgozott

Az episztemikus modális tartalom megléte viszont mindig az adott beszédhelyzettől függ, tehát kontextuális és implikált, az udmurt evidenciálisrendszer nem modalizált (vö. Plungian 2001), a modális jelentés nem képezi részét az igeidők szemantikájának.

A két igeidő kapcsolatát vizsgálva az adatközlők 80%-a tett különbséget köztük. Ezek közvetett bizonyítékul szolgálhatnak azt illetően, hogy milyen tényezők befolyásolják a két igeidő közti választást. Alább a leggyakrabban megjelent szempontok láthatók.

Különbségtétel:

- a) az evidencia típusa: első múlt – direkt evidencia; második múlt – indirekt evidencia; (l. 1-es példa)
- b) az informatív mértéke: első múlt – ismert, nem meglepő információ; második múlt – új, meglepő információ; (l. 4-es példa)
- c) a bizonyosság mértéke: első múlt – nagyobb fokú bizonyosság, pontos ismeret; második múlt – kisebb fokú bizonyosság, kevésbé pontos ismeret; (l. 5-ös példa)
- d) beszélői elkötelezettség és részvétel: első múlt – nagyobb mértékű részvétel, a beszélő központi szerepe; második múlt – kisebb fokú részvétel;

Ezekon kívül megjelent még a temporalitás, az aspektus, valamint a szöveg-típus, stílus szerinti megkülönböztetés is. A temporális és aspektuális szempontok szerinti megkülönböztetés ugyanakkor nem következetesen kapcsolódott az igeidők valamelyikéhez (tehát, például, az adatközlők az egyik igeidőt a régmúlttal, a másik igeidőt a közelmúlttal azonosították, de nem volt szisztematikus, hogy melyik igeidő melyik temporális tartalmat fed le). A szövegtípus, stílus szerinti megkülönböztetés ritkán jelent meg, ezekben az esetekben az első múltat a személytelen, hivatalos, tudományos stílussal, míg a második múltat a szemé-

lyesebb, emelkedett stílussal hozták összefüggésbe, továbbá a második múlt időt a mesék és folklórszövegek jellemzőjeként értékelték.

Az eredmények alapján látható, hogy a két igeidő jelentése és használata nem áll egymással kiegészítő megoszlásban, és viszonyuk komplexebb, mint az eddigi feltételezett szemtanúsági – nem-szemtanúsági (vagy direkt – indirekt) szembenállás. Emellett a jelölők az információforrás kifejezésén túl egyéb, az evidencialitással összefüggésben álló tartalmak kifejezésére is használhatók, mint például, hogy az információ mennyire újszerű, vagy mennyire tekinthető bizonyosnak.

Hivatkozások

- Aikhenvald, Alexandra Y. 2004. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Arkhangelskiy, Timofey. 2019. Corpora of social media in minority Uralic languages. *Proceedings of the fifth Workshop on Computational Linguistics for Uralic Languages, Tartu, Estonia*, 125–140.
- Brugman, Claudia M. – Macaulay, Monica. 2015. Characterizing evidentiality. *Linguistic Typology* 19/2. 201–237.
- de Haan, Ferdinand. 2005. Encoding speaker perspective: Evidentials. *Linguistic diversity and language theories* 72. 379–417.
- Diewald, Gabriele – Smirnova, Elena. Introduction. Evidentiality in European languages: the lexical-grammatical distinction. In: Diewald, G. – Smirnov, E. (szerk.) *Linguistic Realization of Evidentiality in the European Languages*, Berlin/New York: De Gruyter Mouton. 1–15.
- Ekberg, Lena – Paradis, Carita. 2009. Editorial paper: Evidentiality in Language and Cognition. In: Ekberg, P. – Paradis, C. (szerk.) *Functions of Language* 16., Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 5–7.
- GSZUJ 1962 = Vahrusev, V. M. [Вахрушев, В. М.] – Alatyrev, V. I. [Алатырев, В. И.] – Pozdejeva, A. A. [Поздеева, А. А.] – Tarakanov, V. I. [Тараканов, В. И.] – Perevoscsikov, P. H. [Перевощиков, П. Н.] (szerk.) *Грамматика современного удмуртского языка, Фонетика и морфология*. Izsevszk: Удмуртское книжное издательство.
- Kugler Nóra. 2017. Az evidencialitás és a modalitás. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.) *Nyelvtan*, Budapest: Osiris Kiadó. 464–494.
- Leinonen, Marja – Vilks, Maria. 2000. Past tenses in Permic languages. In: Dahl, Ö. (szerk.) *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 497–514.
- Peterson, Tyler. 2010. Examining the mirative and nonliteral uses of evidentials. In: Peterson, T. – Sauerland, U. (szerk.) *Evidence from evidentials*, University of British Columbia Working Papers in Linguistics 28., 129–159.
- Plungian, Vladimir. 2001. The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics* 33. 349–357.

- Siegl, Florian. 2004. The 2nd past in the Permic languages. MA Thesis, University of Tartu.
- Skribnik, Elena – Kehayov, Petar. 2018. Evidentials in Uralic Languages. In: Aikhenvald, A. Y. (szerk.) *The Oxford Handbook of Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press. 525–555.
- Tamm, Anne – Argus, Reili – Suurmäe, Kadri 2018. Uralic perspectives on experimental evidence for evidentials. Early interpretation of the Estonian evidential morpheme. In: Foolen, A. – de Hoop, H. – Mulder, G. (szerk.) *Evidence for Evidentiality*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 145–172.
- Tarakanov, I. V. [Тараканов, И. В.]. 2011. Каронкыл. In: Tyimerhanova, N. N. [Тимерханова, Н. Н.] (szerk.) *Удмурт кыллэн вераськонлюкеттодосез (морфологияез)*. Izsevszk: Удмурт университет Издательство. 138–254.
- Тьерпјасина, Т. И. [Тепляшина, Т. И.] – Lytkin, V. I. [Лыткин, В. И.] 1976. Пермские языки. In: Lytkin, V. I. [Лыткин, В. И.] – Majtinszkaja, K. E. [Майтинская, К. Е.] – Rédei K. (szerk.) *Основы финно-угорского языкознания*, Moszkva: Наука. 97–228.

Kubitsch Rebeka

Uráli őstörténet – újabb elméletek

Németh Endre genetikai modellekkel foglalkozó matematikus és Szeverényi Sándor nyelvész tartott előadást március 28-án a Nyelvtudományi Kutatóközpontban *Uráli nyelvű populációk genetikai markereinek értelmezése a legfrissebb uráli nyelvészeti modellek tükrében* címmel.

Mielőtt hozzákezdenék az előadásról szóló beszámolómhöz, szeretném elmondani, hogy sokakat érdeklő és gyakran erős érzelmeket kiváltó kérdésről van szó, hiszen az uráli őstörténet az alapja az összes uráli nép és nyelv (köztük a magyar) őstörténetének. Az őstörténet alapvető kérdéseire (Hol volt az őshaza? Mi a népek és nyelvek szétválásának időrendje?) az elmúlt kétszáz évben több válasz is született. Megalapozottnak látszó és kevésbé hihető. Ezek persze mind feltevések és elméletek voltak, biztos választ az említett kérdésekre nem adhattak. És bármennyire is szeretnénk, a most bemutatandó modellek is csak feltevéseken alapulnak, amelyeket támogathatnak a régészet és a genetika eredményei, de ettől még nem tekinthetjük őket tényeknek. Ez nem jelenti azt, hogy fel kellene hagyni az őstörténet kutatásával, hanem csak azt, hogy nem számíthatunk egyértelműen

biztos és végleges eredményekre.

Tekintettel a terjedelem szabta korlátokra, igyekszem az előadók legfontosabb megállapításait összefoglalni. Eközben nem feltétlenül követem az eredeti – egyébként logikus és világos gondolatmenetet. Az előadók kettős célt tűztek maguk elé, egyrészt a legújabb uráli őstörténeti modell és forgatókönyv fontosabb elemeinek ismertetését, másrészt Németh Endre történeti genetikai elemzésének bemutatását. A két téma összekapcsolását az indokolja, hogy a két kutatás egymástól függetlenül történt, az eredmények mégis azonos irányba mutatnak, különösen az időrend tekintetében.

Az uráli őshazát a Szeverényi Sándor által hivatkozott finn kutatók Nyugat-Szibéria déli részében lokalizálják, vagyis véleményük lényegében ugyanaz, mint Veres Péteré, aki elméletét a kilencvenes években publikálta. Úgy gondolom, hogy ebben a kérdésben mostanra konszenzus alakult ki⁷. Nem úgy a kronológia és a családfa kérdésében. Hajdú Péterre hivatkozva azt tanítottuk, hogy az uráli alapnyelv felbomlása Kr. e. 4000 tájára tehető, és a felbomlást, majd a további fejlődést alapvetően egy bináris ágrajz alakjában ábrázoltuk: tehát az uráli alapnyelv finnugor és szamojéd ágra bomlott, a finnugor finn-permire és ugorra, az ugor ősmagyarra és obi-ugorra stb. A mai kutatók általában elutasítják a családfaábrázolást, helyette kilenc csoportra osztják az uráli nyelveket (és népeket) és az egészet egymás mellé helyezett körökkel ábrázolják. Ez az ábrázolás aligha nevezhető kielégítőnek, mert semmit sem mond az uráli nyelvek egymás közötti viszonyáról és egymástól való távolságáról. Vitathatatlan, hogy a családfa bonyolult fejlődési folyamatok erősen leegyszerűsített ábrázolása, de mégiscsak szemléletessé teszi a rokon nyelvek leszármazását.

Az igazi újdonságot azonban a modell kronológiája jelenti. Az elmélet kidolgozói szerint három esemény indította el az uráliak terjeszkedését keleti és nyugati irányba: 1) az ún. „4,2 Ka esemény”. Ez a rejtélyesnek tűnő szakkifejezés voltaképpen azt jelenti, hogy 4200 évvel ezelőtt (vagyis Kr. e. 2200 táján) száraz időszak kezdődött, ami arra indította az őshaza népességét, hogy vízben gazdagabb területeket keressen. 2) A Szejma-Turbino elnevezésű régészeti kultúra megjelenése nagyjából ugyanebben az időszakban. Hordozói a tőlük délre élő indoiráni népektől megtanulták a bronzöntést és a helyi rézérc valamint a behozott ón felhasználásával saját fémművességet hoztak létre. Termékeikkel kereskedtek is. 3) Az előző pontban is említett indoiráni kapcsolat nemcsak technikai fejlődést jelentett, hanem számos jövevényszóval gazdagította a finnugorok szókincsét. Az előadó példaként említette a 'méz' és 'méh' jelentésű szavakat. A továbbiakban pedig más nyelvészeti-paleontológiai érvekkel is támogatta az elméletet. Ezek felsorolásától most eltekintek.

⁷ Amint abban is, hogy az uráli őshaza nem volt nagy kiterjedésű. Az előadásban ismertetett modell alapján is ez a valószínűbb.

Az előadás második részét Németh Endre tartotta, aki először – érthető módon – a fogalmak és a módszerek bemutatásával foglalkozott. A történeti genetika a populációgenetikából fejlődött ki. Kulturális csoportok biológiai eredetét és kapcsolatrendszerét vizsgálja DNS adatok alapján. A kulturális és biológiai kapcsolatrendszerek közötti párhuzamokat és paradoxonokat próbálja azonosítani. A történeti genetika módszertanának biológiai vonatkozásai jelentős átfedésben vannak az evolúciógenetikai módszerekkel. Azonban két fontos pontban eltér az evolúció-biológiától: a kulturális csoportok nem alkotnak biológiai értelemben vett populációt. Művelői egészen a közelmúltig döntően olyan markereket vizsgáltak, amelyeknek nincs vagy nem ismerjük az evolúciós jelentőségét, amelyek nem voltak szelekciós nyomásnak kitéve.

Mint ismeretes az Y kromoszóma csak férfiakban található, és ezért csak apai ágon öröklődik, a mitokondriális DNS viszont csak anyai ágon. Ez a szerencsés körülmény lehetővé teszi a két ág szétválasztását és különálló vizsgálatát. A finnugor népek az anyai vonalak alapján a szomszédos népekhez hasonlítanak leginkább. Ennek oka a nemzetségen belüli házasodás tilalma. A feleséget tehát a nemzetségen kívülről, idegenből hozták, nem tartozott férje nemzetségéhez, de ő szülte és nevelte fel gyermekeiket. Az apai vonal a viszonylagos állandóságot képviseli, ezért alkalmasabb a történeti elemzésre. A szerző a Richard Willems és Kristiina Tambets vezette észt populációgenetikai iskola adatai alapján végezte el az elemzést.

Az analízis során „Két potenciális uráli ősapát azonosítottunk a N-L1026⁸ (4700 TMRCA) és az N-Z4863 (7600 TMRCA). Jelen tudásunk szerint az N-Z4863 ősapája a legfiatalabb olyan ősapája, akinek a leszármazottai az összes uráli nyelvű népben megtalálhatók. Nem egy mai uráli nyelvű népesség fiaiban abszolút vagy relatív többséget alkotnak az N-Z4863 apai ágú leszármazottai. De még, ahol alacsony arányban fordul is elő – mint például a magyaroknál – ott is ez a leszármazási vonal jelenti az egyik fő kapcsolatot más uráli csoportokhoz. Az N-L1026 markert hordozó ősapája is az N-Z4863 ősapája egyenesági leszármazottja, de meglepő módon a permiekben alig található az N-L1026 alcsoport.

Az N-Z4863 ősapának 3 demográfiai okokból kiemelten fontos „fia” mutatható ki az uráli népekben, akik feltételeken kapcsolatba hozhatók lehetnek egyes nyelvi alcsoportokkal. Így egy-egy ősapája a balti-finnekkal, az ugorokkal és a permiekkal. Ezek a csoportok elváltak, de bizonyos esetekben a három ősapája leszármazottai később keveredtek. A keveredéssel járó nyelvi folyamatok megnehezítik az uráli nyelvek és kapcsolataik pontos klasszifikációját.

⁸ Az N-L1026 és az N-Z4863 haplocsoportok jelölői. A haplocsoport együtt öröklődő haplotípusok együttese, a haplotípus vagy csak az apától, vagy csak az anyától továbbörökített géntípus. A TMRCA = Time of Most Recent Ancestor = 'a legújabb (hozzánk időben legközelebbi) közös ősi kora'.

Maga az N haplocsoport (22000 TMRCA) Délkelet-Ázsiában keletkezett és Szibériában a mozgásának eredője egyértelműen kelet-nyugati irányú volt. Mindez felértékeli a legkeletebbi uráliak szerepét az uráli őshaza kutatásában. Az N-L1026 valószínűleg a felsőközép-Jenyiszej mentén keletkezett. Legalábbis legközelebbi és bizonyos távolabbi „unokatestvérei” ebben a régióban éltek vagy élnek. Ez a régió nem ismeretlen az uralisztika számára sem. Lényegében itt éltek a szajáni szamojédek.

Érdekes egybeesés, hogy a korábban említett, három fontos ősapája demográfiai expanziója nagyjából egyszerre, hozzávetőlegesen 4000 éve kezdődött. Mindez arra utal, hogy ebben az időben javultak a három csoport természetföldrajzi körülményei vagy valamilyen technológiai újításra tettek szert. A vándorlás földrajzi paramétereire (az Altaj–Szaján régióból a tajga övezetben nyugatra tartó vándorlás) és az expanzió kronológiájához egyértelműen a Szejma-Turbino elnevezésű régészeti kultúra illeszkedik. Ez is egy átfedés a finn és a magyar kutatók eredményei között.

Az L1026 alcsoportok keleti irányú mozgásai, más népekbe olvadása magyarázatot adhat bizonyos uráli párhuzamokra a jukagir, csukcs, a mongol/türk és a mandzsú-tunguz nyelvekben. Modellünk szerint uráli csoportok olvadtak a jukagirok, a csukcsok és egyes altaji népek elődeibe. A szamojédeket egy erős demográfiai impulzus érte egy valószínűleg az Altaj–Szaján vidékről származó népességtől, nem korábban mint 3400 éve. Ez a hatás azt a csalóka hatást keltheti, hogy a szamojéd nyelv valamivel régebben vált el a többi uráli nyelvtől, mint valójában.”

Ehhez csak annyit fűznék hozzá, hogy az N-L1026 jelű ősapája kora (Kr. e. 2700) felel meg nagyjából a Szeverényi Sándor bemutatott új modellnek, az N-Z4863 jelűé inkább a hagyományos kronológiát támogatja.

Nem érzem magam alkalmasnak arra, hogy értékeljem a két előadó eredményeit, különösen nem egy rövid ismertetésben. Hosszabb idő elteltével, a hivatkozott szakirodalom alapos tanulmányozása és a felmerülő problémák gondos és elfogulatlan vizsgálata után lehet véleményt nyilvánítani erről az új őstörténeti elméletéről. És csak ezután kezdődhet az igazán kemény munka: az egyes uráli népek és nyelvek őstörténetét hozzá kell igazítani az új felfogáshoz.

Ezen kívül továbbra is nyugtalanít engem a családfa kérdése, vagyis hogyan tudnánk személetesen ábrázolni az uráli nyelvek eredetét és bonyolult kapcsolatát. Ezzel még lesz dolga az utánunk jövő kutatónemzedéknek.

Csúcs Sándor

Új irány az észti nyelvű oktatásban és mai tendenciák az észtiországi névadásban

A Magyar–Észt Társaság idei második találkozásán – mely 2023. április 18-án kedden volt – észtiországi vendégoktatók ismertették kutatási területüket. Az eseménynek az ELTE BTK Finnugor Tanszéke adott otthont. Reili Argus, a Tallinni Egyetem (Tallinna Ülikool) professzora „Az észti nyelv és az észti nyelvoktatás helyzetéről”, míg Annika Hussar, a Tallinni Egyetem észti lektora „Az észtiországi névadás érdekességeiről” címen tartotta meg előadását. Az eseményt Bereczki András tolmácsolásában magyarul is követhettük.

Az előadások tudományos-ismeretterjesztő stílusban közvetítették az észtiországi névadás és az észti nyelv idegen nyelvként tanulásának mai kérdéseit és lehetőségeit.

Reili Argus előadása a Pisa-eredmények ismertetéséből indult ki, amely alapján elmondható, hogy az észti oktatás sikeressége folyamatos, pozitív irányú fejlődést mutat. Észtiországban az oktatásnak hagyományosan fontos szerepe van. Reili Argus rámutatott azonban egy olyan nehézségre, amely még a poszt-szovjet korból ered. Ez nem más, mint az észti és az orosz nyelv párhuzamos jelenléte, amely az oktatást is érinti és jellemzi. Észtiországnak hivatalosan egy államnyelve van, az észti nyelv. Ugyanakkor a kétnyelvűség országsszerte jelen van, főleg Tallinnban és az észkakkeleti Ida-Virumaa megyében. Az orosz nyelv az oktatásban is dominánsan szerepel, jelenleg 73 olyan iskola van, amely orosz nyelvű, s ebből 20 iskolában észti nyelvet csak heti két órában tanítanak. Amint Argus professzor rámutatott, mindez nemcsak oktatási, hanem társadalmi probléma is. Az észti oktatáspolitikai 2024-től ösztönzi az észti nyelvű oktatásra való teljes körű, szakaszos áttérést. Távlati célok között szerepel, hogy 2030-ra az összes észtiországi iskolában áttérjenek az észti nyelvű oktatásra. Amint az előadásban is elhangzott, mindez számos dilemmával jár. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy jelenleg nincs elegendő észti mint idegen nyelv szakos tanár, ezért arra próbálják motiválni a pályaválasztás előtt álló fiatalokat, hogy válasszák ezt a hivatást. Ezt többek között az észtiországi pedagógusok jelentős béremelésével, egzisztenciális stabilitásával igyekeznek ösztönözni. Az előadásban elhangzott példa szerint egy Ida-Virumaa megyében észtit oktató pedagógus keresete a 3000 eurót is elérheti a közeljövőben. Az észti állam ugyanakkor támogatja azon tanárok nyelvi fejlesztését is, akiknek nem az észti az anyanyelve. A professzorasszony előadásában arra is kitért, hogy az elindult reformok mellett az ukrán gyerekek oktatása is kihívások elé állítja az észti oktatásügyet és a társadalmat. Jelenleg több mint 5000 ukrán gyermek tanul Észtiországban, akik számára iskolákat is alapítottak.

Az előadást követő kérdések közül az egyik arra irányult, hogy nincs-e ellenállás a nyelvi áttérés kapcsán az észtiországi oroszokban. Reili Argus válaszából kiderült, hogy összességében pozitívan állnak a kérdéshez, noha nyilvánvalóan néhány orosz nyelvű iskola vezetősége kifejezte ellenérzéseit az észti nyelvi áttéréssel kapcsolatban. Észtiország terve az, hogy legfeljebb két-három orosz nyelvű magániskola maradjon fenn.

Annika Hussar előadásából részletes tájékoztatást kaphattunk az észtiországi névadás tendenciáiról. Akárcsak másutt, Észtiországban is új és új nevek jelennek meg, ám az átvételek mellett reneszánszukat élik a régi nevek is. Ahogyan a statisztikákból is kiderül, sok esetben a születés hónapja is befolyásolja a névadást. A júniusban születettek közül sokan kapják a Jaan keresztnévet, míg a novemberben születettek körében a Mart gyakoribb.

2022-ben a két legnépszerűbb név a Mia és a Lukas volt. Mindkettő név régi-nek mondható, a régi naptárakban is szerepelnek. Újbóli népszerűségük mögött az is áll, hogy e nevek jelenleg más országban is népszerűek. Az előadásból megtudhattuk, hogy a férfinevek közül nagy népszerűségnek örvend napjainkban például a Mattias, a Karl és a Sebastian, míg női nevek közül sokan választják a Nora, a Hanna és a Sofia nevet.

Annika Hussar két olyan, manapság gyakorinak mondható névre hívta fel a figyelmet, amelyek eltérnek a más nemzeteknél is megjelenő nevektől. Mindkét név elterjedésében a populáris kultúra hatása figyelhető meg. Lenna Kuurmaa énekesnő neve után sokan választják a Lenna keresztnévet, mely a lendama ('repülni') igéből ered. Mirtel Pohla színésznő keresztnéve is népszerű lett az utóbbi években, mely a botanikához kapcsolódik (jelentése valószínűsíthetően 'mirtusz'). Annika Hussar előadásában kitért arra is, hogy az észtiországi oroszok egyre gyakrabban adnak nemzetközi vagy észti nevet gyermekeiknek. Amint megtudtuk, a nevek helyesírásában és elfogadtatásában a Belügyminisztérium hivatott dönteni, ahol főleg az írásmódra vonatkozó kérdésekkel foglalkoznak. S amint kiderült, számokat hivatalosan már nem lehet névül adni.

Mindkét előadást élénk diszkusszió követte, amely során a hallgatóság feltehetette kérdéseit. Köszönjük szépen Reili Argusnak és Annika Hussarnak az emlékeztető és tartalmas előadásokat!

Rideg Béla

✱

Beszámoló az ez évi IFUSCO-ról

2023 májusában a Turkuban megrendezett Nemzetközi Finnugor Diák-konferencián (International Finno-Ugric Students' Conference – IFUSCO XXXVIII.) vettem részt. A konferencián több finnugor nyelven, valamint angolul és oroszul hangzottak el az előadások a nyelvről, a kultúráról és az irodalomról.

Előadásomat május 17-én tartottam a *Nyelvészeti* szekcióban, *A tartály-metaforák az udmurt nyelvben* címmel. Előadásom célja a TARTÁLY séma bemutatása és elemzése az udmurt nyelv érzelmeket kifejező fogalmi metaforáiban, azaz a SZÍV/HAS AZ ÉRZELMEK TARTÁLYA kognitív metafora, illetve az ehhez a metaforához kapcsolódó udmurt nyelvi metaforikus kifejezések vizsgálata volt. Témám aktualitását erősíti a tény, hogy az udmurt nyelvészetben kognitív nyelvészeti megközelítésben metaforakutatás gyakorlatilag nincsen, továbbá a metaforakutatás nemzetközi szakirodalmában udmurt nyelvi példák meglehetősen ritkán szerepelnek, ily módon kutatásom hiánypótlónak tekinthető. Az előadásomban bemutattam, hogyan konceptualizálódnak az érzelmek, mint pl. szeretet, öröm, boldogság, nyugalom, bánat, szomorúság, szenvedés stb. az udmurt nyelvben és hol „tartozkodhatnak”, ill. melyik testrészben. Vizsgálatom eredménye az, hogy a szív mind pozitív (szerelem, öröm, nyugalom), mind negatív (szomorúság, aggodalom, szenvedés, félelem, fájdalom stb.), a has pedig nagy mértékben negatív érzelmek (düh, szomorúság, szenvedés, fájdalom stb.) színhelyeként szerepel. Előadásom után kérdéseket és pozitív visszajelzéseket kaptam.

A konferencia majdnem egy hétig tartott és a véleményem szerint nagyon jól és sikeresen volt megrendezve. Az előadások sorrendje jó volt (minden résztvevőnek saját időpontja volt), ezért minden számomra hasznos előadást meg tudtam hallgatni, továbbá online résztvevőket is hallgathattam. Vendég előadásokat is volt lehetőségünk hallgatni, Jussi Ylikoski professzor *Fennougristiikan olemuksesta ja tulevaisuuden näkymistä*⁹ címmel tartott előadást, Sirkka Saarinen emeritus professzor pedig a turkui Finnugor Tanszék történetéről beszélt: *History of Finno-Ugric Studies in Turku*.

Az előadásokon kívül nagyon izgalmasak voltak a kulturális programok is. A konferencia első napján turkui városnézést és kirándulást szerveztek. Minden este egy ún. *Social evening-et*¹⁰ tartottak, ahol a résztvevők ismerkedhettek, beszélgethettek, énekelhettek. Ezen kívül szauna este is volt, így finn szaunakultúrával is megismerkedtünk. Szokás szerint megrendezték az *Ugri-Mugri* kulturális estét, ahol minden delegációnak lehetősége volt bemutatkozni, dalokat vagy táncokat előadni, sőt kvízt is játszottunk és finnugor (főleg magyar, udmurt, mari, észt)

⁹ 'A finnugrisztika mibenlétéről és jövőbeli kilátásairól'

¹⁰ közösségi estét

néptáncokat tanultunk és táncoltunk. A konferencia negyedik napján a házigazdák szerveztek egy történelmi-régészeti kirándulást Turkuban, körbevezettek a városban, megmutatták fontos látnivalóit. Raadásul, a turkui várat is meglátogattuk, utána Ruissalo szigetére kirándultunk. A konferencia utolsó napján workshopokban dolgoztunk: az első témája az *Anbur alphabet*, a másodiké *Combining linguistics and archaeology*¹¹ volt.

Nagyon köszönöm a Reguly Társaságnak a támogatást. Remélem, hogy a konferencián szerzett ismeretek segítségemre lesznek további kutatói pályámon.

Romanova Marina

✱

Két konferenciakötet

Tavaly jelent meg a *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 21. száma* (kiadja a Magyar Földrajzi Múzeum, Érd. Főszerkesztő: dr. Kubassek János, szerkesztő Lehoczki Zsuzsanna). Mint ismeretes, Reguly Antal szibériai gyűjtőútja után helyszíni térképvázlatok alapján elkészítette az Északi-Urál térképét. Ez abban az időben jelentős tudományos teljesítmény volt, és ma is annak számít. Így érthető, hogy a 2019. szeptember 3-án és 4-én rendezett *Reguly 200* konferencia szervezője az érdi múzeum volt és az elhangzott előadások megjelentetéséről is a házigazdák gondoskodtak. A konferenciáról annak idején a *Finnugor Világ* is beszámolt: XXIV. (2019) 4: 23–26. Ez a kötet a konferencián elhangzottak közül tizenöt előadás szövegét tartalmazza.

Ismertetésemben arra törekszem, hogy elkerüljem az ismétléseket az előző beszámolóhoz képest, de néhány megjegyzés – a szöveg alaposabb ismeretében – mégis idekíváncozik. Szíj Enikő (*Reguly a századközepi magyarországi változások és a korabeli tudományos paradigmaváltás idején* 8–14.) a hazájából elutazó fiatal Reguly és a tíz évvel később hazaérkező tapasztalt utazó egyéniségében, valamint hazai környezetében bekövetkezett változásokat elemzi. A címben jelzett paradigmaváltásban korai halála miatt Reguly már nem tudott részt venni. A szerző többek közt ezt írja: „Mindezidáig alig-alig képezte célirányos kutatás tárgyát, hogy 1847 őszétől 1850 januárjáig hol volt, mit

¹¹ 'Az *anbur* ábécé' illetve 'A nyelvészet és a régészet kombinálása'

csinált, kikkel ismerkedett meg, stb.” (9) Ez a megállapítás mindenképpen túlzó. Tudjuk, hogy 1847. november 9-én érkezett Berlinbe. Berlini kalendáriumát december 23-ig folytatta. Megbetegedett, egy homeopata kezelte három hónapig. 1848 tavaszán egy Lehzen nevű kisvárosban kezdett vízkúrárt. Szüleinek küldött leveleiből tudjuk, hogy itt volt 1849 április végéig, amikor hazaindult és május 3-án érkezett Pozsonyba. Nekem nem úgy tűnik, hogy lenne itt bármilyen „fekete lyuk”.

Csepregi Márta (*Reguly öröksége – egy tudományág születése 66–72.*) a finnugor nyelvtudomány történetébe illeszti be Reguly munkásságát, szól tudományos hagyatékának feldolgozásáról, manysi és hanti szövegeinek megfejtéséről. Csúcs Sándor írása (*Reguly Antal Finnlandi úti jegyzetei 15–20.*) a jubiláns életének egy rövid, de nem jelentéktelen epizódjához kapcsolódik: Finnország közép- és északi részén 1840 májusától ugyanaz év szeptemberéig tett utazásáról. Ez hasznos előkészületnek bizonyult néhány évvel későbbi szibériai gyűjtőútjához. Sajnos a mű még mindig kéziratban van.

Ruttkay-Miklós Eszter (*A hét lakattal lezárt ládák. Miből is áll a Reguly-hagyaték?* 88–98.) a még kéziratos Reguly-hagyaték on-line közzétételéről ír. A *Regulyversum* néven ismert projekt kutatási tervét lapunk 2019. szeptemberi számában (XXIV/3: 19–23.) közzeltük. A projekt jelenleg is folyik, bár a szerző már a Néprajztudományi Intézet munkatársa. Két további öröndes hírrel is szolgálnak a szerző írásának lábjegyzetei: „A tanulmány kéziratának lezárása után, a kézirat digitalizálása során előkerült a kották eredeti kézírata.” valamint: „A kézirat lezárása után került sor a tárgyi hagyaték alaposabb vizsgálatára, mely meglepő új eredményeket is hozott. Ezeket remélhetően hamarosan külön tanulmányban tudjuk közzétenni.”

A kották: Reguly által lekottázott nyolc manysi dallam, amelyek eddig csak másolatban voltak ismertek. Ezekről szól Lázár Katalin tanulmánya (*Reguly Antal manysi dallamgyűjtése 28–32.*) Kicsit furcsa, hogy a szerző nem említi a *Reguly Antal „hangjegyre szedett” finnugor dallamai* c. kiadványt (Budapest, 2000), amely Lázár Katalin és Szíj Enikő közös munkája. Ebben Lázár Katalin részletesen elemzi a fennmaradt nyolc dallamot.

A Reguly által gyűjtött és hazahozott néprajz tárgye gyűjtéséről szól Kerezi Ágnes tanulmánya (*Reguly tartózkodása a finnugor népek között. Reguly Antal – a néprajzi gyűjtő 21–27.*), amelyet a szerző néhány tárgy fotójával is illusztrál. Ezekkel kapcsolatban tehát új eredményekre számíthatunk.

Nem meglepő Selmeczi Kovács Attila témaválasztása (*Reguly Antal magyarországi antropológiai és néprajzi kutatásai 73–80.*), hiszen a szerző már 1975-ben publikálta Reguly palóc-gyűjtésének anyagát eredeti formájában, majd 1994-ben ugyanezt az anyagot, gondosan megszerkesztett formában. Ez az anyag szerény helyet foglal el Reguly teljes életművében, de jól mutatja széleskörű érdeklődését.

A kötetben két tanulmány kapcsolódik Reguly térképészeti munkásságához. Márton Mátyás (*Az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékének szerepe Reguly térképészeti munkássága értékeinek feltárásában 109–115.*) azt írja, hogy a folyamat kezdete 1983-ra datálható. Ekkor jelent meg a *Reguly Antal Észak-Ural térképe (1846)* c. kiadvány, amely a térkép feles méretre kibővített hasonmását, valamint Stegena Lajos és Hidas Gábor tanulmányát tartalmazza. Ettől kezdve a tanszék munkatársai számos előadást tartottak, kiadványokat jelentettek meg ebben a témában. És készültek szakdolgozatok is. Gulyás Zoltán 2013-ban védte meg diplomamunkáját, 2016-ban pedig doktori értekezését *Reguly Antal térképészeti munkássága* címmel. Ugyanebben az évben már lapunkban is megjelent egy cikke (XXI/4: 3–15.) erről a témáról. Márton így értékeli Gulyás Zoltánt: „Gulyás Zoltán eddigi munkásságával kapcsolatban összegzőképpen elmondható, hogy az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékének legnagyobb érdeme, hogy személyében a térképészet oldaláról a Reguly-életmű elkötelezett, tudományos szempontból felkészült, időt nem kímélő aprólékos vizsgálódásra kellő alázattal bíró kutatóját nevelte ki, a téma mai, igazi tudományos és ismeretterjesztő gazdáját.” (111) A szerző véleményével teljes mértékben egyetérthetünk.

Gulyás Zoltán jelenleg a Néprajztudományi Intézet tudományos munkatársaként a *Regulyversum* megvalósításán dolgozik. Itt közölt tanulmányában (*Reguly kartográfiai szemlélete 116–122.*) elemzi Reguly terepi térképvázlatait, szentpétervári térképszerkesztői tevékenységét és 1856-os németországi utazása kapcsán elméleti kartográfiai nézeteit.

Kissné Rusvai Julianna írása is szorosan kapcsolódik a Reguly-évfordulóhoz (*„Reguly hatalmas szelleme itt van mellettem” Pápay József tevékenysége 81–87.*), hiszen Pápay József fejtette meg 1899-ben Reguly hanti (osztják) szövegeit, amelyeket a gyűjtő fordítás és magyarázatok nélkül hozott haza. A szerző szemléletesen mutatja be azt a fáradtságos utat, amelyet Pápaynak és nyelvmestereinek végig kellett járniuk a siker eléréséhez.

A kötet néhány tanulmánya csak közvetve kapcsolódik Regulyhoz. Vándor Anna (*Ahol Reguly „igazán jó kedvű és derült” volt 51–65*) írása címével ellentétben nem elsősorban Regulyról szól, hanem a manysikról. A szerző úgy véli, hogy a manysik korábban sokkal nyugatabbra éltek jelenlegi lakóhelyüknél, és az erőszakos keresztelés és adószedés, valamint a XVI. század közepétől tucatjával épített vaskohók és gyárak környezetromboló hatása miatt szorultak mind keletebbre, vagyis Szibériába. Nagy empátiával mutatja be az említett tényezőknek az őslakosokra gyakorolt hatását.

A manysikról szól Dina Geraszimova írása is. (*A lozvai manysik (vogulok) régen és ma 99–102.*) A Lozva folyó mentén élő manysik (2010-ben 108 fő) fokozottan hátrányos helyzetben vannak, mivel lakóhelyük nem a Hanti-Manysi Autonóm Körzethez, hanem a Szverdlovszki területhez tartozik. Így nem jutnak

hozzá azokhoz a jogokhoz és szolgáltatásokhoz, amelyek megilletik az őslakosokat. Csak 2017 óta van a manysik számára anyanyelvi oktatás a Polunocsnoje községben működő internátusban, ahol 12 manysi gyerek is tanul. A szerző nyugdíjasként látja el az anyanyelvtanár feladatát. Az alábbi idézet magáért beszél, hiszen mutatja az anyanyelvi nevelés fontosságát: „Van az iskolában egy kisfiú, akiről elmondták a tanárok, hogy nem hajlandó beszélni, mintha néma lenne. Én megsimogattam a fejét és megkérdeztem tőle manysi nyelven: „Van kutyád?” A fiúcskának felcsillant a szeme, és vidáman válaszolt: „Két kutyám van” – rögtön mesélni kezdett a kutyáiról, be nem állt a szája” (100–101). A szerző megemlékezik a 2019-ben elhunyt Székely Gábor kollégánkról is, aki őt kutatóutat szervezett a lozvai manysikhoz, az Ivgyeli járásba.

Hanti földre visz el bennünket Ludmila Sztjepanova írása (*A Barszova Gora múzeumi komplexum fejlesztési terveiről* 103–106.) „A Barszova Gora (Barsz¹² hegye) egy 8,5 kilométer hosszú magaslat Északnyugat Szibériában, a Középső-Ob jobb partján. A terület 7000 éve lakott, minden korszakból őriz emlékeket, s így páratlanul gazdag régészeti lelőhely. A helynek fontos szerepe van a hanti mitológiában is. A szurguti hantik az 1970-es évekig rendszeresen gyűltek össze itt, hogy áldozatot mutassanak be a hely védőszellemének. Ezen kívül számos ritka növényfaj is megtalálható a hegyen. Az utóbbi évtizedekben a terület sokféle káros környezeti hatásnak volt kitéve. Az infrastrukturális fejlesztéseken kívül Szurgut város¹³ egyre növekvő lakossága is érrefelé terjeszkedik. A Barszova Gora munkatársai egy egységes koncepciójú múzeumi komplexum kialakításán dolgoznak, melynek az a célja, hogy megvédje az ott feltárt és feltárandó értékes történelmi és kulturális örökséget, őrizze a biodiverzitást, valamint növelje a hely ismertségét országos és nemzetközi viszonylatban” – írja a szerző összefoglalójában. Sok sikert kívánunk az elképzelésekhez. A terület védelme azért is fontos lenne, mert Szurgut tágabb környékén még élnek nyelvüket és kultúrájukat őrző hantik.

Sipos Mária (*Formula és típusjelenet a Reguly-hősegekben* 33–41) és Dyekiss Virág (*Égi és földi földrajz. A tájértelmezés hagyományos módja a szibériai nganaszánoknál [nyákná]* 42–50.) tanulmányával kapcsolatban csak ismételni tudnám a konferenciáról szóló korábbi beszámolóban olvasható pozitív értékelést.

* * *

¹² Barsz = hanti fejedelem volt, aki a XVI. században harcolt a Nyugat-Szibériába betört kozákokkal.

¹³ Barsz hegye csak 15 kilométerre van Szurgut városától.

2020 őszén on-line formában zajlott le az az őstörténeti konferencia¹⁴, amelynek anyaga már egy ideje várja, hogy ismertetést közöljünk róla. A kötet (*Párhuzamos történetek. Interdiszciplináris őstörténeti konferencia. Budapest, 2020. november 11–13.* Szerkesztette: Klima László – Türk Attila. Kiadja: Martin Opitz Kiadó, PPKE Régészettudományi Intézet, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Őstörténeti Kutatócsoport. Budapest, 2021.) nagy formátumú, elegáns kiállítású, és számos jó minőségű színes képpel és térképpel van illusztrálva.

A konferencián elhangzott előadások írott változatait a szerkesztők két részre osztották: Nyelvészet, illetve Régészet, történelem, folklorisztika. A nyelvészeti rész Salánki Zsuzsa – Oszkó Betrix – Sipos Mária *A kétnyelvűség helye és szerepe az alapnyelvi korban* (11–39.) c. tanulmányával indul. A szerzők véleményüket lenyűgöző mennyiségű szakirodalom alapján fejtik ki. Összefoglalják a nyelvrokonság és az alapnyelv fogalmával kapcsolatos nézeteket, majd a kétnyelvűség kérdéseivel foglalkoznak. Meggyőzően fejtegetik, hogy már az alapnyelvi korban számolni kell a kétnyelvűséggel. Ez aligha vitatható, de az alábbi idézetben foglaltakkal semmiképpen nem tudok egyetérteni: „...véltőleg az alapnyelv korára és későbbre sem élesen elkülönülő nyelveket kell elképzelnünk. Sokkal inkább olyan nyelvi közeget, amelyben a nyelv változatainak egymás mellett élése, a többnyelvűség és a nyelvi kapcsolatok természetesek voltak, azaz az uráli alapnyelv létrejötté is kisebb-nagyobb nyelvek kontextusában képzelendő el.” (22–23.) Ezt követően két példát hoznak fel a „kétszülős modellre”, vagyis a keveréknyelvekre. Példáik azonban éppen az általuk is idézett Helimskij véleményét igazolják, aki szerint az ilyen nyelvek speciális körülmények között alakulnak ki és rövid életűek. És persze rendkívül ritkán keletkeznek. A szerzők hosszasan idézik több neves magyar finnugrista véleményét, akik szintén azt vallották, hogy az alapnyelv kontaktusok eredménye. Azonban sem az idézetekben, sem a hivatkozott művekben nincs bizonyíték erre az elképzelésre. Éppen ellenkezőleg, jól tudjuk (a kétnyelvűség kutatásából), hogy bármelyik ember tud használni két vagy több nyelvet. Mi szükség lett volna arra, hogy a kőkorszaki beszélők fáradságos folyamattal létrehozzanak a kettőből egy harmadik nyelvet, amikor két jól működő nyelvvvel is rendelkeztek?

Csúcs Sándor (*A másodlagos permi – magyar nyelvi érintkezések kérdése* 41–49.) először 2007-ben foglalkozott ezzel a témával, majd a konferencia szervezőinek kérésére újra elővette és kibővítette a vizsgált grammatikai jelenségek körét. Ezek közt több olyat talált, amelyek lehetnek kontaktusok következményei. Fejes László 2020-ban és 2022-ben két cikkben is (Nyelvtudományi Közlemények 116: 71–96, és 118: 163–174) erős kritikával illette a szerző nézeteit.

¹⁴ A konferenciáról annak idején röviden lapunkban is beszámoltunk: *Finnugor Világ* XXV/4: 42–43.

Ezeket az írásokat is érdemes elolvasni azoknak, akiket érdekel ez a bonyolult nyelvtörténeti probléma.

Zaicz Gábor előadása a konferencián a szerző betegsége miatt nem hangzott el, a kötetben azonban olvasható. (*A mordvin nyelv kapcsolatai a volgai area török nyelveivel* 51–61.) A témával korábban Heikki Paasonen foglalkozott, aki a mordvinban kb. kétszáz tatár és harminc csuvas (bolgár-török) jövevényszót mutatott ki. Ezek közül a szerző a földművelés szakszókincsébe tartozó szavakat tárgyalja, illetve sorolja fel, rövid szócikkek formájában. Jegyzéke összesen 42 szót tartalmaz. Összegzése: „...a mordvin nyelv nem túlságosan nagyszámú, de jelentésstanilag igen fontos török jövevényszava arról tanúskodik, hogy a török hatás elsősorban a terményekre és a földművelési eszközökre terjedt ki, ezen a téren gazdagította a mordvin gazdálkodást és ezáltal a lexikát is.”(58)

Agyagási Klára (*A mari nyelv kapcsolatai a volgai area török nyelveivel* 63–76.) három részre osztja mondanivalóját. A legkorábbi kontaktusok a volgai bulgár (majd leszármazottja a csuvas) nyelvváltozatai és a mari között alakultak ki 1236¹⁵ után, mert ekkor lettek egymás szomszédai a hódítás okozta etnikai átrendeződés következtében. A nyelvi hatás nemcsak nagyszámú szókölcsönzésben, hanem strukturális elemek másolásában is megnyilvánult. A mari – kipcsak (majd tatár) nyelvi érintkezések lehetősége a XIV. századtól állt fenn. A mari – baskír kapcsolatok a szerző szerint a XVI. század közepétől kezdődtek, amikor jelentős számú mari vándorolt Baskíria területére az adófizetés elől.

Sándor Klára előadásának (*A török – magyar nyelvi kapcsolatok újraértelmezésének lehetőségei* 77–101.) gondolatmenete első hallomásra sem tűnt számomra elfogadhatónak. A szerző határozottan kritizálja a kérdés „klasszikus megközelítését”, amelynek során sem a szókölcsönzések forrásával, sem kronológiájával kapcsolatban nem születtek biztos megoldások. A szerző ezt azzal magyarázza, hogy az uralkodó nyelvészeti irányzatok homogén, zárt rendszernek tekintették a nyelvet. Az általa társasnyelvészetnek nevezett irányzat viszont nyitott, heterogén, csak változatokban létező rendszernek tekinti a nyelvet és a változatok, valamint a nyelvi változás vizsgálatára koncentrált. A szerző úgy véli, hogy ez utóbbi szemlélet alapján feltehető, hogy régi török jövevényszavaink csak egy nyelvből kerültek át, amelyben azonban megvoltak bizonyos köztörök és r-török sajátosságok is. És azt is lehetségesnek tartja, hogy a jövevényszavak rövid idő (húsz-harminc év) alatt a kétnyelvűségnek köszönhetően kerültek átvételre. A tényleges bizonyítással azonban adós marad, és tanulmányát így zárja: „Kutatási eredményekről természetesen majd csak egy új kutatási program megvalósítása után beszélhetünk.”(98) Hogy pontosan hogyan zajlana ez új kutatás, arról nincs szó, csak a szemléletváltás szükségességéről.

¹⁵ Ekkor foglalták el a mongolok a Volgai Bulgár birodalmat.

Ezután következik Klima László írása (*A finnugor nyelvhasználat hazai története és egy némely őstörténeti csodabogarak. Zsirai Miklós (és mások) tévedései* 103–110.) Ez a konferencián nem hangzott el. A szerző rámutat néhány tévedésre Zsirai híres könyvében (*Finnugor Rokonságunk* 1937), illetve felkutatja a naív nyelvhasználat kapcsolatban említett néhány elrettentő példa (pl. Aristoteles = Harisnyás Tót Illés) eredeti forrását.

Sudár Balázs történészként nyelvészeti kérdéssel foglalkozik (*A magyar nyelv honfoglalása* 111–119): miért maradt fenn a magyar nyelv a Kárpát-medencében. Úgy véli, hogy „... a magyar nyelv a Kárpát-medencében nem került ideális körülmények közé, inkább az eltűnése, mint a túlélése lett volna várható.” A szerző a válasz keresése során eljut a „kettős honfoglalás” elméletéig, amely szerint az Árpáddal érkezők az ideérkező magyarok második hullámát jelentették, ezzel erősítve a magyar nyelv helyzetét és biztosítva fennmaradását. Sokan és sokszor cáfolták már ezt az elméletet, és a szerző sem tud mellette igazi érveket felhozni.

A kötet második részét Vigh József tanulmány nyitja (*A finnugor alapnyelvi korszak a régészet tükrében* 121–145). A szerző a Kr. e. VII. évezred első felétől kezdve mutatja be a Finnországtól Nyugat-Szibériáig terjedő óriási terület neolitikus kerámiaművességét. Mondanivalóját számos képpel és térképpel illusztrálja. Szól az egyes régészeti kultúrák eredetéről, de nem próbálja meg a tárgyalt kultúrákat etnikumhoz kötni. Vagyis, azt megtudjuk, hogy milyenek voltak az egyes kultúrákban gyártott edények, de azt nem, hogy melyik etnikumhoz köthetők. A dolgozat összefoglalójában van két figyelemreméltó megjegyzés: „Ami a finnugor őstörténet régészeti kronológiáját illeti, látható, hogy a neolitikum korábbi besorolása a Kr. e. VI–IV. évezredre még azon a területen sem állja meg a helyét, ahol az uráli és a finnugor őshazát keresték korábban, jelesül Nyugat-Szibériában és az Urál-vidéken...” továbbá „Mindennek az a következménye, hogy a finnugor alapnyelvi korra felvázolt kulturális viszonyokat időben visszafelé kell tolnunk, mivel megnövekedett az időmélységük. Érdemes lenne megvizsgálni a finnugor alapnyelv régészeti értékelhető részét, hiszen fazék szavunk finnugor alapnyelvi eredetű szó, hátha további adatokkal lehetne szolgálni a finnugor alapnyelv fennállásának a kitolására időben visszafelé. Elhamarkodott kijelentéseket nem szeretnénk tenni, mindez még alapos vizsgálatra szorul.”(142)

Klima László tanulmánya (*Magyar nyomok a Volga-vidék régészetében* 147–162.) olyan IX–XI. századi bronzveretekkel és fülbevalókkal foglalkozik, amelyeket a mordvinok és a marik földjén találtak, és amelyek nagyon hasonlóak a korabeli magyar leletanyaghoz. Ezek szerinte a honfoglalás után készülhettek és kereskedelmi úton jutottak a Volga-vidékre.

Hamar beláttam, hogy reménytelen vállalkozás lenne Türk Attila tanulmányának (*A korai magyar történelem régészeti kutatásának aktuális eredményei és*

azok lehetséges nyelvészeti vonatkozásai 163–212.) rövid összefoglalása a rengeteg adat és a sok új információ miatt. A szerző nemcsak régészeti, hanem archeogenetikai eredményeket is felhasznált. Úgy véli, hogy a magyarság régészeti legkorábbi nyomai az Uráltól keletre találhatók, és hogy az őtörök nyelvi kapcsolatok már itt megkezdődhettek. Innen indultak a IX. század legelején nyugat felé és rövid időn belül megjelentek a Volga bal partján (itt lehetett Levédia). Egy részük itt maradt, másik részük a kazárok szövetségeseként átkelt a Volgán, és a Fekete-tengertől északra vagyis az Etelközben telepedett meg. Hozzájuk köthetők a Szubbotci-típusú lelőhelyek. A szerző pozitívan értékeli az utóbbi másfél évtized eredményeit és optimista a további természettudományos vizsgálatok lehetőségeit illetően.

Klima László tanulmánya (*A magyar őstörténet hajnalán Nyugat-Szibériában* 213–227.) Herodotosz görög történetíró elbeszéléséből indul ki a jürka nép lovas vadászatáról. Ennek a lovas vadászatnak az ábrázolását megtalálták egy arany övvereten, ami aztán Nagy Péter cár szibériai gyűjteményébe került. Néhány lótarással kapcsolatos közös szó arra utal, hogy a magyarok és az obi-ugorok elődei lótarók voltak, és a manyi folklórban megőrződött a lovas vadászat emléke.

„A fentiekből leginkább az következik, hogy a magyar nyelv és a magyar nyelvet beszélő népesség őshazája Nyugat-Szibériában keresendő” – állapítja meg a szerző.

Somfai Kara Dávid írása néprajzi tárgyú: *A Fehérlófia mese mitológiai háttere* 229–239. Ez a mesetípus egész Euráziában elterjedt. A szerző eposz formájában a szibériai baraba tatároknál is megtalálta. Úgy véli, hogy a magyarok ősei is részei voltak a nyugat-szibériai kulturális régióknak, ahol a Fehérlófia mesét is átvehették.

A kötetet a szerkesztők nekrológja zárja, a 2021. április 3-án elhunyt Fodor István régészprofesszorra, mindkettőjük volt tanárára emlékeznek (241–245).

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy mindenképpen hasznos volt összegyűjteni ugyanazon a konferencián a hazai nyelvészek és régészek képviselőit, bár úgy tűnik, hogy a nyelvészeti és a régészeti megközelítés között egyelőre nem alakultak ki szilárd kapcsolódási pontok. De a helyzet nem reménytelen.

FF

*

Nagyköveti visszaemlékezés

Előző számunkban közzétettük Pertti Torstila nyugalmazott finn diplomata beszédét (XXVIII/1: 21–33), amelyet 2022. március 22-én tartott a helsinki Magyar Kulturális Központban abból az alkalomból, hogy megjelent *Komennus Budapestiin* [Budapesti kiküldetés] c. emlékirata (Siltala könyvkiadó, Helsinki). A szerző szívességéből megkaptam a könyvet, amit nagy érdeklődéssel olvastam, annál is inkább, mert mindkét budapesti kiküldetése alkalmából személyes kapcsolatba kerültem vele, és néhány a könyvben említett eseményen tolmácként magam is jelen voltam.

Életútját röviden bemutattuk előző számunkban. Itt most csak annyit tennék hozzá, hogy Torstila 1970-től nyugdíjazásáig, 2014-ig állt a finn Külügyminisztérium szolgálatában. Pályafutását külügyi államtitkárként fejezte be. Ez a legmagasabb tisztség, amit Finnországban egy hivatásos diplomata elérhet. Magyarországon kétszer szolgált, 1976-tól 1978-ig követségi titkárként, 1992-től 1996-ig nagykövetségként.

Diplomáciai pályafutását Franciaországban kezdte. A párizsi évek után saját kérésére helyezték a vasfüggöny keleti oldalára. 1976 március végén autóval érkezett a hegyeshalmi határállomásra, ahol a határőr, kézbe véve finn útlevelét szívélyesen üdvözölte.

A szerző nagyjából időrendben követi negyvennégy éves pályája fontosabb eseményeit, időnként megszakítva az elbeszélés fonalát a magyar történelemről, a finn–magyar kulturális kapcsolatokról szóló betétekkel vagy egyes politikusok bemutatásával. Lehetetlenség lenne egy könyvismertetésben végigkövetni az eseményeket, bemutatni a portrékat, leírásokat. Itt és most csak néhány megjegyzést teszek.

A legfontosabb, hogy a szerző szereti Magyarországot és a magyarokat. Érdeklődését már gyermekkorában felkeltették a magyarok sikerei a helsinki olimpián, majd az 1956-os szabadságharc tragikus eseményei. Követségi titkárként voltak magyar barátai, nagykövetségként megalakította a magyarul beszélő nagykövetek klubját, finnre fordította Bródy János dalát (*Ha én rózsá volnék*), szöveget vett Pécs közelében. Azért kell ezt hangsúlyozni, mert Torstila kritikáját úgy kell tekintenünk, mint a jó barátét, nem fennsőbbisége, hanem jószándéka kifejezésének.

Sokat foglalkozik az újabb magyar történelem fordulataival, elemzései korrektek és helyénvalók. Jól ismeri történelmünket, utánajárt, utánaolvasott a bemutatott eseményeknek. Nemcsak Magyarországot járta be, hanem ellátogatott a szomszédos országokban élő honfitársainkhoz is. Fontos információkat közöl a finn–magyar kapcsolatokról az államfői látogatásoktól a testvérvárosi cseréig.

1976-ban Kekkonen elnök hivatalos látogatást tett Magyarországra, aminek előkészítésében és lebonyolításában Torstila követségi titkár is részt vett. Ennek

kapcsán több fejezetet szentel Kádár Jánosnak, illetve Kekkonen és Kádár személyes kapcsolatának. A két politikus jól megértette és kölcsönösen nagyra becsülte egymást. „Urho Kekkonen véleménye szerint Kádár korának legkiválóbb politikai vezetői közé tartozott. 'A csendes, kevés gesztusú és szerény Kádár' értelmes ember benyomását keltette, írta Kekkonen a naplójába” – írja a szerző. Kádár is nagyra értékelte Kekkonent, mint „korunk egyik legjelentősebb államférfiát”. Ennek a jó viszonynak volt köszönhető, hogy megoldódott a budapesti finn nagykövetség újjáépítésével kapcsolatos vita, és bizonyára az is, hogy megindult a kölcsönös látogatások áradata. A szerző számítása szerint 1973 és 1976 között tizenhat finn miniszter látogatott Magyarországra és tíz magyar Finnországba.

Hogy egy nagyot ugorjunk az időben, Pertti Torstila nagykövet 1992. szeptemberében adta át megbízólevelét Göncz Árpádnak. A ceremónia után az elnök négyesemközi beszélgetést folytatott vele, amelynek során kifejtette a rendszerváltás után jelentkező problémákkal kapcsolatos nézeteit. Ez volt a kezdete baráti viszonyuknak, amelyről ezt olvashatjuk a könyvben: „Göncz elnök és köztem baráti kapcsolat alakult ki. Ez 2015-ben bekövetkezett haláláig folytatódott. Az elnök és neje ellátogatott 1996-ban a nagykövetségre az ötvenedik születésnapomra, találkoztam vele 1998-ban finnországi látogatása alkalmából és magánemberként később Magyarországon. Göncz közeli és meleg viszonyban állt Finnországgal” – írja a szerző.

Számos érdekes epizódot lehetne még kiemelni a könyvből, de ettől most eltekintek. Beszéljünk inkább a magyar – finn kapcsolatokról. A szerző Heikki Koskit (ő sok éven át a Finn – Magyar Társaság elnöke volt) idézve azt írja, hogy a finn–magyar kapcsolat kivételes (értsd kivételesen erős) volta egyedül a nyelvrokonsággal nem magyarázható. Lehet, hogy ez így van, de a két ország közötti a második Világháború utáni rendkívül erős és sokrétű kapcsolat egyszerűen tény. Ebben bizonyára közrejátszott az is, hogy a magyar politikai vezetésnek jól jött a finn kapcsolat, hiszen Finnország nyugati berendezkedésű, de mégis baráti ország volt, amelyik jó viszonyban állt a Szovjetunióval is. A fentről jövő szándék találkozott a lentől jövő (és már a két háború között megalapozott) igénnyel a kapcsolatok fejlesztése iránt. Ezt mutatják a számok is. Évente közel százezer finn turista érkezett Magyarországra, a Finn – Magyar Társaságnak a rendszerváltás idején 51 helyi szervezete és 8600 tagja volt¹⁶ és ötven testvérvárosi szerződést is kötöttek. Magyarországon az országos Magyar – Finn Társaság megalapítása csak 1989-ben vált lehetségessé, de helyi szinten számos városban működtek baráti körök.

¹⁶ Ezzel a Finn – Szovjet Társaság után a második legnagyobb baráti társaság volt Finnországban.

Ehhez képest a rendszerváltás után erős visszaesés következett be. Nemcsak a gazdasági és a politikai kapcsolatok terén. A két kormány 2013-ban nem újította meg az addig jól működő kulturális csereegyezményt, a Finn – Magyar Társaságnak 30 helyi szervezetben 2150 tagja van, a testvérvárosi látogatások is ritkábbak. Zárjuk ezt az eszmefuttatást a szerző optimista szavaival: „Az évtizedek során Finnországban annyi magyarbarát született, hogy a kapcsolatok folytathatók. Magyarország a finnek számára ma is az ideális külföld. Érdemes fenntartani a kulturális kapcsolatokat a 'Kárpátok mögötti borvidékekkel', hiszen aligha találunk a finnek iránt melegebb érzelmeket mutató népet.”

Ha már borraról van szó, feltétlenül meg kell említeni a könyv zárszó előtti utolsó fejezetét. (*Kedvenc helyem*¹⁷ 302–309) Ebből megtudjuk, hogy a szerző 1995 telén szőlőt és gyümölcsöst vásárolt Pécs közelében a szekszárdi és a villányi borvidék között. A fejezetben meleg szavakkal mutatja be Pécsset és a baranyai vidéket, majd büszkén sorolja fel a termesztett borfajtákat és gyümölcsöket. Mindezt fényképekkel is illusztrálja.

A könyv más fejezeteiben is számos fotó található (többnyire a szerző felvételei), amelyek jól illusztrálják a mindenkori szöveget. Egy apró megjegyzésem lenne a 45. lapon található képhez. Ennek feliratát annyiban módosítani kell, hogy Kekkonen elnök mellett Losonczi Pál ül, és távolabb látható Puja Frigyes.

Pertti Torstila könyve számomra nagyon érdekes olvasmány volt, hiszen magam is közelről követhettem számos bemutatott eseményt. Így pl. tolmácsoltam 1988-ban az új finn nagykövetségi épület felavatásán, és évekkel korábban az alapkövetéltkor is. Az ilyen személyes vonatkozásoktól függetlenül is fontos számunkra Torstila műve. Rengeteg információval szolgál, betekintést nyújt a diplomaták mindennapi munkájába, jól megvilágítja Magyarország és Finnország külpolitikai helyzetét a tárgyalt időszakban, fontos forrása a magyar–finn kapcsolatok történetének. Elemzései pontosak és megbízhatóak, kritikus szemlélet és ugyanakkor jóakarát sugárzik belőlük. Amíg a könyvet olvastam, végig az járt a fejemben, hogy jó lenne magyarul is olvasni, hátha akadnak honfitársaink, akik megszívelelik kritikai megjegyzéseit. Köszönet a szerzőnek, hogy időt és fáradságot nem kímélve megosztotta velünk élményeit és véleményét!

Befejezésül megemlítem, hogy 2010-ben már megjelent magyarul Pertti Torstilának egy rövidebb írása a budapesti évekről. Az itteni finn nagykövetség adta ki két nyelven a *Veljeskansan keskuudessa. Suomen Unkarin-edustustoiminnan historiikki* (Toimittanut Jaakko Sievers), magyarul *Rokon körben. A magyarországi finn képviselet története* (Szerkesztette Jaakko Sievers) c. kötetet. Ebben olvasható a szerző *Hét év diplomataként Magyarországon: az 1990-es évek és a kommunizmus öröksége* c. írása (88–105).

Csúcs Sándor

¹⁷ Az eredeti cím: *Mansikkapaikka* szó szerint 'Eprészó hely' átvitt értelemben is használatos.